

OULUN YLIOPISTO
UNIVERSITY of OULU

TALOUSTIETEIDEN TIEDEKUNTA

Sari Jarkko

**LIIKKEARVON MÄÄRÄN JA ARVONALENTUMISTEN YHTEYS
TILINTARKASTAJALLE MAKSETTUIHIN PALKKIOIHIN SUOMESSA**

Pro Gradu - tutkielma
Laskentatoimen koulutusohjelma
Kevät 2012

Lapin yliopisto, yhteiskuntatieteiden tiedekunta

Työn nimi: Liikearvon määrän ja arvonalentumisten yhteys tilintarkastajalle maksettuihin palkkioihin Suomessa

Tekijä: Sari Jarkko

Koulutusohjelma/oppiaine: Kauppatieteet/laskentatoimi

Työn laji: Pro gradu –työ Sivulaudaturtyö__ Lisensiaatintyö__

Sivumäärä: 73

Vuosi: kevät 2012

Tiivistelmä: Tutkimuksessa on tarkoitus selvittää, onko liikearvon määrällä ja arvonalentumisilla yhteyttä tilintarkastajalle maksettuihin palkkioihin Suomessa. Aineisto koostuu suomalaisten pörssiyritysten tiedoista vuosilta 2005-2009, jotka poimittiin pääasiassa Thomson Datastream-tietokannasta. Viimeistään vuodesta 2005 lähtien suomalaisten pörssiyritysten on täytynyt tehdä tilinpäätöksensä kansainvälisten tilinpäätösstandardien mukaan, jotka eroavat merkittävästi Suomessa aiemmin sovelletuista standardeista. Tämä lisää mahdollisesti tilintarkastusriskiä sekä aiheuttaa tilintarkastajalle lisätyötä nostamalla palkkioita. Liikearvo syntyy yleensä yrityskaupan yhteydessä, ja sen kirjanpitoarvon pitävyyttä on testattava vuosittain arvonalentumistesteillä. Suomalaisen tilinpäätöskäytännön mukaan liikearvo on arvostettava kustannusperusteisesti sen mukaan, mikä sen hinta on kirjaushetkellä. IFRS-periaatteisessa tilinpäätöksessä on otettava huomioon myös omaisuuserän tuotto, josta lasketaan varan kirjaushetken nykyarvo.

Tutkimusmenetelmänä käytetään regressioanalyysia, ja mallissa käytetään aiemmissa tutkimuksissa hyviksi havaittuja muuttujia, lisäksi lisätään malliin liikearvoa ja arvonalentumisia kuvaavat muuttujat. Analyysi tehdään kokonaispalkkioille, oheispalkkioille ja tilintarkastuspalkkioille erikseen. Malleja testataan myös herkkyysanalyysillä, joka osoittaa tutkimuksen luotettavuuden.

Liikearvon määrä on merkittävä selittäjä kaikille tilintarkastajalle maksetuille palkkioille. Tutkimuksen rajoituksena on pieni otoskoko, sekä se, ettei aiheesta ole aiempia tutkimustuloksia. Tutkimustulokset antavat liikearvolle ja arvonalentumisille hyvät jatkotutkimusmahdollisuudet. Kansainvälisten tilinpäätösperiaatteiden ja yrityskohtaisten tekijöiden on todettu vaikuttavan siihen, miksi takavuosien talouskriisistä huolimatta arvonalentumiskirjauksia ei ole tehty odotetusti. Tutkimuksessa arvonalentumisilla ei todeta olevan merkittävää yhteyttä tilintarkastajalle maksettuihin palkkioihin.

Avainsanat: Tilintarkastuksen hinnoittelu, goodwill, arvonalentumiset, IFRS, oheispalkkiot.

Muita tietoja:

Suostun tutkielman luovuttamiseen kirjastossa käytettäväksi

Suostun tutkielman luovuttamiseen Lapin maakuntakirjastossa käytettäväksi
(vain Lappia koskevat)

SISÄLLYS

Tiivistelmä

Sisällys

Kuviot ja taulukot

1	JOHDANTO	6
1.1	Taustaa.....	6
1.2	Aikaisemmat tutkimukset.....	7
1.3	Tutkimusongelma ja työn rakenne	10
2	TILINTARKASTUKSEN KÄSITTEITÄ JA SÄÄNTELY	12
2.1	Tilintarkastukseen liittyviä käsitteitä.....	12
2.1.1	Tilintarkastus.....	12
2.1.2	Odotuskuilu	13
2.1.3	Agenttiteoria.....	14
2.1.4	Riippumattomuus	15
2.1.5	Tilintarkastajan salassapitovelvollisuus	16
2.2	Tilintarkastuksen suorittaminen	17
2.2.1	Tilintarkastuksen kohteet	17
2.2.2	Tilintarkastustyö.....	19
2.2.3	Tilintarkastajan kelpoisuus.....	21
2.2.4	Hyvä tilintarkastustapa.....	22
2.3	Tilintarkastajan raportointi	23
2.3.1	Tilintarkastuskertomus	24
2.3.2	Tilintarkastuspöytäkirja.....	25
3	TILINTARKASTUKSEN HINNOITTELU JA OHEISPALKKIOT	26
3.1	Tilintarkastuspalkkion määräävät tekijät.....	26

3.1.1	Tilintarkastuspalkkioiden hinnoittelumalli	26
3.1.2	Tarkastuskohteen riski	28
3.1.3	Tarkastuskohteen kompleksisuus.....	30
3.1.4	Tarkastuskohteen koko.....	31
3.1.5	Muut tekijät	31
3.2	Oheispalkkiot.....	32
4	LIKEARVO JA IFRS-SÄÄNTELY	35
4.1	IFRS:n tavoitteet ja periaatteet	35
4.2	Liikearvon käsite	37
4.3	IFRS 3 -standardi ja tilinpäätösraportointi	38
4.3.1	Liikearvosta tilinpäätösraportoinnissa	38
4.3.2	IFRS 3 -standardi yritysyhteenliittymistä	40
4.4	IAS 36 –standardi: omaisuuserien arvon alentuminen.....	42
4.5	IAS 38 -aineettomat hyödykkeet	43
5	TUTKIMUSAINEISTO JA MENETELMÄT	47
5.1	Tutkimusaineisto	47
5.2	Regressiomallit ja hypoteesit.....	47
6	TUTKIMUSTULOKSET.....	54
6.1	Aineiston kuvaus	54
6.2	Regressioanalyysin tulokset	58
6.3	Herkkyyshanalyysi	62
7	JOHTOPÄÄTÖKSET	66
	LÄHTEET	68

KUVIOT

Kuvio 1. Omaisuuserien arvostus IFRS- standardeissa verrattuna entiseen käytäntöön (Kallunki ja Niemelä 2004).....	42
--	----

TAULUKOT

Taulukko 1. IFRS 3-standardin sisältämiä esimerkkejä yksilöitävissä olevista aineettomista hyödykkeistä.....	45
Taulukko 2. Regressiomallin muuttujat.....	50
Taulukko 3. Hypoteesit ja muuttujien odotetut etumerkit.....	53
Taulukko 4. Aineiston kuvaus transformoimattomasta aineistosta.....	55
Taulukko 5. Aineiston kuvaus transformoidusta aineistosta.....	56
Taulukko 6. Selittävien muuttujien väliset korrelaatiot.....	57
Taulukko 7. Regressioanalyysin tulokset kokonaispalkkioille.....	59
Taulukko 8. Regressioanalyysin tulokset tilintarkastuspalkkioille.....	60
Taulukko 9. Regressioanalyysin tulokset oheispalkkioille.....	61
Taulukko 10. Regressioanalyysin tulokset kokonaispalkkioille äärihavaintojen poistamisen jälkeen.....	63
Taulukko 11. Regressioanalyysin tulokset tilintarkastuspalkkioille äärihavaintojen poistamisen jälkeen.....	64
Taulukko 12. Regressioanalyysin tulokset oheispalkkioille äärihavaintojen poistamisen jälkeen.....	65

1 JOHDANTO

1.1 Taustaa

Yrityksen laskentatoimen tehtävänä on tuottaa yritykselle ja sen sidosryhmille tietoa yrityksen taloudellisesta tilasta. Ulkoinen laskentatoimi rekisteröi liikekirjanpidossa yrityksen tuloja, menoja ja rahoitustapahtumia, joista tilikauden päätyttyä laaditaan yrityksen tulosta ja rahoituksellista asemaa kuvaava tilinpäätös. Tilinpäätösten sisältämää informaatiota yrityksen taloudellisesta tilasta käytetään laajasti hyväksi useissa eri päätöksentekotilanteissa. Tilintarkastuksen tehtävänä on tuottaa varmennettua tietoa yrityksen tilinpäätöksestä ja sen toiminnasta. Tämä palvelee yhteiskuntaa parantaen informaation luotettavuutta ja käytettävyyttä yrityksen ja sijoittajien päätöksenteon välineenä. Tämän vuoksi yrityksen pitäisi julkistaa toiminnastaan oikeanlaista tietoa, sellaista joka pystytään varmentamaan tilintarkastuksen avulla.

Tilintarkastajan ammattiin kuuluu olla tarkastettavan yhtiön ja informaatiota hyväkseen käyttävien tahojen välissä, ja pyrkiä varmentamaan yrityksen raportoimia tietoja. Lisäksi laissa on lueteltu tilanteita, joissa tilintarkastajan pitää raportoida viranomaisille yrityksen toiminnasta, esimerkiksi talouspetoksien ja väärinkäytösten yhteydessä. Tilintarkastajalle voidaan osoittaa myös muita, kuin lakisääteisiä tehtäviä. Tilintarkastajan riippumattomuus tarkastettavasta ei saa vaarantua näitä tehtäviä suoritettaessa. Tilintarkastajalla on salassapitovelvollisuus, joka velvoittaa häntä pitämään yrityksen tiedot salassa.

Johdon ja osakkeenomistajien intressit voivat eriytyä yrityksissä, jossa on palkattu johto, jonka pitäisi valvoa osakkeenomistajien intressejä. Tällöin yrityksissä johdolla voi olla erilaista tietoa käytössään kuin osakkeenomistajilla, jolloin esiintyy informaation epäsymmetriaa. Tieto ei ole samanlaista kaikille sitä hyväksikäyttävillä.

Yrityksen tilinpäätös sisältää yleensä tuloslaskelman, taseen ja toimintakertomuksen. Liikearvo taas on yrityksen taseen osa. Liikearvo merkitään aineettomaan

omaisuuteen, ja se syntyy yleensä yrityskaupan yhteydessä. Liikearvosta käytetään nimitystä *goodwill*. Viimeistään vuodesta 2005 alkanut varojen kirjaaminen tilinpäätökseen IFRS-standardien vaatimalla tavalla on tuonut suomalaisille pörssiyrityksille uusia haasteita. Viime aikoina tilintarkastajat ovat kritisoineet yrityksiä siitä, etteivät ne erittele tarpeeksi tarkasti, mistä yrityksen liikearvo koostuu (Huikka & Silvola 2012). Yritysten yhteenliittymät ja yritysostot ja niihin liittyvä aineettomien hyödykkeiden ja konserniliikearvon määrittäminen sekä arvonalennustestit vaativat arviointia ja harkintaa. Tämä voi johtaa moniin erilaisiin lopputuloksiin. Tilintarkastajan tilanne vaikeutuu aina hänen ottaessaan kantaa johonkin epätarkasti eriteltyyn tai määriteltyyn. Liikearvon määrä voi vaikuttaa tilintarkastukseen, ja suuri liikearvon määrä voi aiheuttaa tilintarkastajalle lisätöitä. Näin ollen se saattaa vaikuttaa myös suurentavasti tilintarkastajalle maksettaviin palkkioihin.

Oheispalkkioilla tarkoitetaan tilintarkastajan konsultoinnista saamia palkkioita. Oheispalkkioiden on todettu voivan vaarantaa tilintarkastajan riippumattomuuden tarkastettavastaan, liittyen oheispalkkioiden suuruuteen. Työssä on tutkittu tilintarkastuspalkkioiden lisäksi oheispalkkioita ja kokonaispalkkioita omilla malleillaan jotta nähtäisiin, vaikuttaako liikearvon määrä ja arvonalentumiset enemmän oheispalkkioihin vai varsinaisiin tilintarkastuksesta maksettuihin palkkioihin. Lisäksi on tutkittu, vaikuttavatko nämä kokonaispalkkioihin erillä tavalla kuin tilintarkastus- ja oheispalkkioihin. Menetelmänä käytetään regressioanalyysia, ja malleille tehdään vielä herkkyysanalyysi. Tutkimuksessa ilmenee merkittävä yhteys liikearvon määrän ja kaikkien tilintarkastajalle maksettujen palkkioiden välillä, mutta arvonalentumiset eivät näytä selittävän palkkioita.

1.2 Aikaisemmat tutkimukset

Tilintarkastuspalkkioihin liittyviä tutkimuksia on tehty paljon viime aikoina, enemmän kuin mistään muusta tilintarkastuksen aiheesta. Dan A. Simunicia (1980) pidetään tilintarkastushinnoittelun tutkimusten isänä. Hänen työnsä perusteella voi päätellä, että tilintarkastajalle saattaisi koitua liikearvoon ja arvonalentumisiin

liittyen lisätöitä, ja lisäksi riski myöhemmin realisoituihin kustannuksiin voi kasvaa. Vuonna 1980 tehdyn tutkimuksen data sisälsi 397 havaintoa tilintarkastuspalkkioista ja niihin liittyvistä muuttujista, jotka saatiin julkisista yhtiöistä USA:ssa. Tutkimus tarjoaa evidenssiä siitä, säilyykö hintakilpailu julkisten yhtiöiden tilintarkastuksissa, riippumatta Big Eight -yritysten osuudesta markkinoilla. Dataa analysoitiin regressioanalyysin avulla, jossa regressioyhtälöt johdettiin teoreettisista malleista. Simunic selvitti determinantteja tutkimustaan varten keskustelemalla Big Eight -yritysten edustajien, ja tilintarkastajien vastuuvakuutusohjeistuksien kirjoittajien kanssa. Simunicin määrittämät tekijät olivat: a) tilintarkastuskohteen koko, b) tarkastettavan yrityksen operaatioiden kompleksisuus, c) tilintarkastuksen ongelmat, jotka liittyvät tiettyihin dokumenttien komponentteihin, erityisesti tavaravarastoon ja saataviin, d) tarkastettavan yrityksen toimiala, ja e) onko yritys julkinen vai yksityinen osakeyhtiö.

Niemi (2005) on tutkinut omistustyypin vaikutusta yhtiöiden tilintarkastusten työmääriin ja palkkioihin Suomessa. Tutkimus suoritettiin vertailemalla kuuden suuren suomalaisen tilintarkastusyhtiön asiakkaiden tilintarkastukseen liittyviä työtunti- ja palkkiotietoja. Tutkimus esittää, että tilintarkastuksessa käytetyt työtunnit ja palkkiot ovat pienempiä sellaisilla yhtiöillä, jotka omistaa suurimmaksi osaksi yhtiön johto, ja suurimpia sellaisilla yhtiöillä, jotka ovat ulkomaisten yhtiöiden tytäryhtiöitä. Sillä taas ei havaittu olevan vaikutusta, oliko yhtiö valtio- vai kuntaomisteinen vai muunlaisen monimutkaisemman omistusrakenteen omaava yhtiö.

Davis, Ricchiute ja Trompeter (1992) tutkivat aikaisempien tutkijoiden (Simunic 1984, Simon 1985, Palmrose 1986, Turpen 1990) huomaamaa mahdollisuutta siihen, että tilintarkastajien tarjoamat lisäpalvelut tilintarkastusasiakkaille voisivat saada aikaan taloudellisia hyötyjä koskien tilintarkastusta. Aikaisemmin tälle oletukselle ei ole tarjottu konkreettista empiiristä evidenssiä. Oletus perustuu siihen ajatukseen, että lisäpalvelujen kautta saatu tieto ”vuotaa” tilintarkastukseen, mikä tehostaa tilintarkastusta (knowledge spillover).

Palmrose (1986) on myös ehdottanut, että tilintarkastuksen oheispalveluiden kysyntä voi johtua siitä, että asiakasyhtiön tilintarkastus tuottaa enemmän työtä tilintarkastajille. Tutkimuksessa ei havaittu olevan varsinaista taloudellista hyötyä

siitä, että tilintarkastajat tarjoavat asiakkaalle myös neuvonta- ja konsultointipalveluita (lisäpalveluita). Sen sijaan tutkimus indikoi, että korkeammat tilintarkastusmaksut johtuvat siitä, että tilintarkastus tuottaa enemmän työtä tilintarkastajille. Tällöin tutkimus ei tue edellisten tutkimusten oletusta siitä, että tilintarkastuksen objektiivisuus vaarantuisi muiden kuin tilintarkastuspalveluiden tarjoamisen vuoksi.

Vieru ja Schadewitz (2010) ovat tutkineet IFRS:n siirtymisen vaikutusta tilintarkastuspalkkioihin pienissä ja keskisuurissa suomalaisissa pörssiyrityksissä. Tutkimus toteutettiin täsmäyslaskelmien avulla, joilla verrattiin IFRS:n ja FAS:n välisiä tuloslaskelma- ja tase-eroja yhtiöiden tilinpäätöksissä. Tutkimuksessa havaittiin IFRS:n ja FAS:n välisten tuloslaskelma- ja tase-erojen vaikuttavan enemmän tilintarkastajien tarjoamiin lisäpalveluihin kuin varsinaisiin tilintarkastuspalkkioihin. Joka tapauksessa selvä yhteys havaittiin tilintarkastusriskin ja palkkioiden lisääntymisen välillä. Näin ollen voisi olettaa positiivisen yhteyden ilmentyvän tutkittaessa liikearvon ja arvonalentumisten yhteyttä tilintarkastuspalkkioihin, koska näiden tutkiminen aiheuttaa lisätyötä tilintarkastajille. Liikearvon ja arvonalentumisten laskentatavat on usein puutteellisesti raportoitu, jolloin voisi olettaa, että liikearvon ja arvonalentumisten määrä lisää asiakkaasta riippuvaa tilintarkastusriskiä.

Aiemmin on myös tutkittu työn ja riskin merkitystä tilintarkastuspalkkioiden hinnassa. Simunic ja Stein (1996) selvittivät, että tilintarkastuksen hintaan lisätään kulut tilintarkastajalle koituvasta lisätyöstä asiakkaan tilintarkastuksen yhteydessä, kuin asiakkaasta johtuva riskipremio. Tilintarkastusriskistä johtuva lisähinta laskutetaan siis työtunteina, jotta ei nostettaisi asiakkaasta johtuvaa riskipremiota. Tutkimus toteutettiin erään suuren tilintarkastusyhtiön asiakasaineistolla. Tarkoituksena oli selvittää, vastaako tilintarkastusyhteisöjen laskuttama hinta sitä tappiota, mitä he kohtaavat mahdollisten myöhemmin käytävien oikeudenkäyntien yhteydessä. Tilintarkastusyhteisöt ovat tarpeeksi varautuneita asiakkaasta koituvaan tilintarkastusrisktiin.

Liikearvon määrän ja arvonalentumisten liityntää tilintarkastuspalkkioihin ei ole aiemmin tutkittu, mutta on runsaasti todisteita siitä, että tilintarkastajille koitua

lisätyö voi aiheuttaa korkeampia tilintarkastuspalkkioita. Lisäksi on todettu yhteys tilintarkastusriskin ja korkeampien tilintarkastuspalkkioiden välillä. Tämän tutkimuksen tarkoitus on avata keskustelua aiheesta, ja antaa erilaisia mahdollisuuksia tulevaisuuden tutkimuksille.

1.3 Tutkimusongelma ja työn rakenne

Työn tarkoituksena on tutkia liikearvon määrän ja arvonalentumisten yhteyttä tilintarkastajalle maksettuihin palkkioihin. Liikearvon määrä ja sen kirjanpidollinen käsittely saattaa lisätä tilintarkastajien työtä sekä tilintarkastusasiakkaasta riippuvaa tilintarkastusriskiä, jolloin voidaan ajatella liikearvon vaikuttavan tilintarkastuspalkkioihin. Työssä tarkastellaan erikseen varsinaisia tilintarkastuspalkkioita ja oheispalkkioita, koska halutaan nähdä, vaikuttaako tutkitut asiat samalla lailla varsinaisiin tilintarkastuspalkkioihin kuin oheispalkkioihin. Työn tutkimusote on nomoteettinen, mikä on usein syy-seuraussuhteita esittävä, kuten tässä työssä. Lisäksi tutkimus on kvantitatiivinen eli määrällinen.

Empiirisessä osassa on selvitetty suomalaisista pörssiyhtiöistä kerätyn aineiston avulla sitä, ovatko tilintarkastajalle maksetut palkkiot yhteydessä liikearvon määrään ja arvonalentumisiin. Tiedot pörssiyhtiöistä saadaan Thomson Datastream -tietokannasta. Tutkimuksen aineisto vuosilta 2004- 2007 pohjautuu osittain Vieru ja Schadewitz (2010) tekemään tutkimukseen. Tietojen analysoinnissa ja etsinnässä käytetään regressiomenetelmää, jossa ensin tehdään aineiston kuvaus, sen jälkeen itse regressioanalyysi ja viimeisenä herkkyysanalyysi. Lopuksi suoritetaan pohdintaa regressioanalyysin tuloksista, ja mietitään tutkimuksen implikaatioita mahdollisille tulevaisuuden tutkimuksille.

Tutkimus etenee seuraavasti: Toisessa luvussa kerrotaan yleisesti tilintarkastuksesta ja tilintarkastuksen sääntelystä Suomessa. Kolmannessa luvussa kerrotaan tilintarkastuspalkkioista ja oheispalkkioista sekä niiden määräytymiseen vaikuttavista tekijöistä. Luvussa esitellään myös Simunicin (1980) tilintarkastuspalkkioiden määrittämisen malli. Neljäs luku esittelee IFRS-standardien tavoitteita ja periaatteita sekä ne standardit, jotka koskevat liikearvoa ja arvonalentumisia. Luvussa avataan

myös liikearvoon ja sen kirjaamiseen liittyvää problematiikkaa IFRS –standardien käyttöön siirtymisen osalta. Siinä esitellään liikearvon ja arvonalentumisten merkitystä tilinpäätöksessä, ja sitä millä perusteella arvonalentumisia voi tehdä. Viidennessä luvussa kuvataan tutkimuksen aineistoa ja esitellään tutkimusmenetelmät sekä asetetaan hypoteesit. Kuudennessa eritellään regressioanalyysin tuloksia ja tehdään malleille herkkyyssanalyysi. Luvussa seitsemän tehdään tutkimuksen johtopäätökset, joissa esitetään tärkeimmät tulokset, pohditaan syitä tulosten ilmentymiseen sekä mietitään tutkimuksen mahdollisia implikaatioita tulevaisuuden tutkimuksille tilintarkastajalle maksetuista palkkioista sekä liikearvosta ja arvonalentumisista.

2 TILINTARKASTUKSEN KÄSITTEITÄ JA SÄÄNTELY

2.1 Tilintarkastukseen liittyviä käsitteitä

2.1.1 Tilintarkastus

Flint (1988: 1-13) on määritellyt tilintarkastuksen seuraavasti:

”Audit is a special kind of examination by a person other than the parties involved which compares performance with expectation and reports the result; it is part of the public and private control mechanism of monitoring and securing accountability.”

Tilintarkastus on siis erityinen tutkimus, jonka suorittaa tarkastuskohteen ulkopuolinen henkilö. Tilintarkastaja vertaa suoritumista odotuksiin ja raportoi tulokset: se on osa julkista ja yksityistä kontrollimekanismia, joka valvoo ja varmistaa tilintekovelvollisuutta. Flintin mukaan tilintarkastusta tarvitaan silloin, kun tilintekovelvollisuus ilmenee eri osapuolten kesken. Tilintarkastus on keino, jolla varmistetaan tilintekovelvollisuutta. Varmennuspalvelut on tarkoitettu lisäämään sen informaation luotettavuutta, johon päätöksenteko perustuu. Tilintarkastuksesta saatavia varmennuspalveluita käyttävät hyödykseen sekä julkinen että yksityinen sektori. Tilintarkastus varmistaa tiedon luotettavuutta ja käytettävyyttä yrityksen ja sen sidosryhmien päätöksenteon apuvälineenä.

Tilinpäätöksestä ja muista dokumenteista saatavan tiedon luotettavuus on tärkeää ennen kaikkea omistajille, varsinkin jos kysymyksessä on suuri yritys, jossa johto ja omistus ovat eriytyneet. Tilintarkastajan kuuluu valvoa osakkeenomistajien etuja, mutta myös hänen työsuhteensa jatkuminen riippuu osakkeenomistajista. Tilintarkastus on nähtävissä myös yrityksen ulkopuolella. Esimerkiksi yhtiön velkojille ja alihankkijoille yrityksen rahoitusrakenne, kannattavuus ja maksuvalmius ovat hyödyllisiä tietoja. Muita tilintarkastajan raporteista kiinnostuneita sidosryhmiä ovat uudet sijoittajat, liikekumppanit, kilpailijat ja yrityksen työntekijät. Myös tiedotusvälineet ja koko yrityksen toimintaympäristö ovat kiinnostuneita, ja viranomaiset (kuten verottaja) toivovat monesti saavansa tarkastuskohdetta koskevia tietoja tilintarkastajilta. (Virtanen 2002b: 52-53.)

Perinteisimmin tilintarkastus on tilintarkastajan suorittama varmistus siitä, että yhtiön kirjanpito ja hallinto on hoidettu lainmukaisesti, ja että yhtiön tilinpäätöksestä ilmenevät oikeat ja riittävät tiedot. Tilintarkastajalle on säädetty myös muita lakisäätteisiä tehtäviä. Suomessa tilintarkastus voidaan nähdä lähtökohtaisesti laillisuusvalvontana, ja siihen liittyvät säännökset ovat tilintarkastuslaissa. Tilintarkastajien kansainvälisen organisaation IFAC:in (International Federation of Accountants) mukaan tilintarkastus on jonkin talousyksikön toiminnastaan ja taloudestaan antaman tiedon riippumatonta tutkimista, jonka tavoitteena on ilmaista käsitys tilinpäätöksestä tai siihen rinnastettavasta informaatiosta. Tilintarkastaja joutuu aina tarkastaessaan tilejä ottamaan huomioon kutakin yhteisöä tai säätiötä koskevat lainsäännökset sekä yhteisön omat säännöt, kuten myös näiden hallintoelinten toimivaltansa puitteissa tekemät säännökset. Tilintarkastuslaki on yleislaki, jota tulee noudattaa, mikäli laissa ei ole muita asiaa koskevia säännöksiä. Yhtiöillä ja säätiöillä voi olla omia, esimerkiksi yhtiöjärjestyksessä sovittuja säännöksiä, jotka ohjaavat yhtiön toimintaa. (Riistama 2000: 11-12.)

2.1.2 Odotuskuilu

Virtanen (2002b: 51-53) kertoo, että tilintarkastaja ei voi olla koskaan varma, että saa tarkastuskohteesta käyttöönsä kaikki olennaiset tiedot. Tärkeät tiedot eivät aina käy ilmi tilinpäätöksestä tai kirjanpidosta. Tilintarkastaja ei aina pysty täyttämään tilintarkastukseen kohdistuvia odotuksia. Se, että tilintarkastajat määrittelevät itsensä omistajien laadunvalvojaksi, vaikuttaa heidän suhteeseensa muihin sidosryhmiin. Tilintarkastajan näkökulmasta odotusten ja toteutuman välinen kuilu nimitetään toteuttamiskuiluksi. Tilintarkastajan toiminta ja niiden odotukset, joille tarkastettava on tilivelvollinen, eivät aina kohtaa.

Troberg ja Viitanen (1999) ovat tutkineet tilintarkastuksen odotuskuilua Suomessa. He ovat jaotelleet Porterin (1993) mallin mukaisesti odotuskuilun kolmeen osaan: suorituskuihuun, säännöskuihuun ja kohtuullisuuskuiluun. Porter eritteli myös, missä tilanteissa tilintarkastajan ja asiakkaan välinen odotuskuilu tulee selvimmin ilmi. Nämä tilanteet liittyvät tilintarkastajan nykyisin lakisäätteiseen velvollisuuteen raportoida mahdollisista talouspetoksista ja muista laittomista toimista

osakkeenomistajille tai valvontaviranomaisille. Kaikenlainen negatiivinen raportointi ei liity asiakkaan odotuksiin tilintarkastuksesta.

Alun perin yritysten tilintarkastus keskittyi tutkimaan sopimatonta menettelyä, kuten virheitä ja petoksia laskentatoimessa. Viimeaikoina on painotettu vuosittaisten tilinpäätösten varmistamista. Nykyinen huoli odotuskuilusta tilintarkastajien ja tilintarkastustietojen käyttäjien välillä, ja huoli yhtiöiden johdon tekemisten tarkastamisesta on skandaalien ja kyseenalaisten maksujen paljastusten stimuloimaa. Tilintarkastuksen tarkoitus ja kattavuus on käsitetty kapeammaksi, kuin mitä se todellisuudessa onkaan. Rahamääräisten raporttien varmentaminen on vain yksi tilintarkastuksen tehtävä, vaikka se tärkeä tehtävä onkin. Nykyinen tilintarkastus on moninaista talouden, tehokkuuden ja tuloksenteokyvyn tutkimista (Flint 1986: 6- 7).

Nykyisin on osoitettu laissa, missä tilanteissa tilintarkastajan tulisi raportoida valvoville viranomaisille havaituista huomauttamisen arvoisista seikoista. Tästä huolimatta kuitenkin vasta koettu laaja pankkikriisi on osoitus siitä, että päävastuu yrityksen talouden kirjanpidosta on aina hallituksella tai toimitusjohtajalla.

2.1.3 Agenttiteoria

Agenttiteoriassa johtoa pidetään yrityksen osakkeenomistajien agenttina, jonka käyttöön on uskottu päämiehen omaisuutta. Johdon intressit voivat olla eriäviä yhtiön omistajien intressien kanssa. Johdon erilaiset intressit voivat kuitenkin aiheuttaa ongelmia, kuten informaation epäsymmetriaa. Tällä tarkoitetaan sitä, että yrityksestä tietoa haluavilla osapuolilla on erilaista tietoa yrityksen toiminnasta. Joillakin osapuolilla voi olla informaatioetu muihin nähden.

Haitallinen valikoituminen (adverse selection) on informaation epäsymmetrian muoto, jossa yleensä johto ja muu sisäpiiri haluaa tietää enemmän yrityksestä kuin ulkopuoliset henkilöt. Johto voi pyrkiä suodattamaan tietoa investoijille siten, että yrityksen tulevaisuuden näkymät näyttävät paremmalta kuin ne ovatkaan, ja tämä taas nostaa yhtiön osakkeen arvoa. Sisäpiiri voi käyttää tietoaan oman edun tavoitteluun.

Toinen informaation epäsymmetrian muoto on moraalikato (moral hazard). Ongelma ilmenee siksi, että monien yritysten omistus ja johto ovat eriytyneet, mikä on yleistä varsinkin suurissa liiketoimintakokonaisuuksissa. Yleensä osakkeenomistajille ja luotonantajille on periaatteessa mahdotonta suoraan havainnoida johdon toiminnan laatua ja ulottuvuutta. Johdolla voi tällöin olla houkutus vähentää omaa panostaan, ja syyttää yrityksen huonosta tuloksesta asioita, jotka ovat hänen ulottumattomissaan tai vaihtoehtoisesti muuttaa ansaittujen tulojen esittämistapaa peittääkseen jälkensä. Jos näin käy, sillä on seuraukset sekä investoijille että talouden tehokkaalle toiminnalle. Voidaankin nähdä, että laskentatoimen nettotulot ovat eräänlainen indikaattori johdon suoriutumisen tehtävässään. (Scott 2009: 13-18.)

2.1.4 Riippumattomuus

KHT-yhdistyksen antamat ohjeet tarkentavat tilintarkastuslaissa olevia ohjeita tilintarkastajille. Tilintarkastajan riippumattomuus on keskeinen edellytys tilintarkastuksen suorittamiselle. Tällä tarkoitetaan tilintarkastajan riippumattomuutta tarkastettavistaan. Tilintarkastaja ei saa olla esimerkiksi sukulaisuus- tai alistussuhteessa tarkastettaviinsa tai taloudellisesti riippuvainen tarkastettavista. KHT-yhdistys (2008b: 50) lausuu, että IFAC:in antamien eettisten ohjeiden mukaan riippumattomuus voidaan jaotella mielen riippumattomuuteen ja näkyvään riippumattomuuteen. Ensimmäisessä edellytetään, että tilintarkastaja pystyy toimimaan rehellisesti sekä säilyttämään objektiivisuuden ja ammatillisen skeptisyyden. Näkyvästi tilintarkastaja välttää seikkoja ja olosuhteita, jotka voivat merkittävytydessään aiheuttaa sen, että kolmas osapuoli voisi luulla riippumattomuuden vaarantuneen.

Riippumattomuudella tarkoitetaan myös tilintarkastajan vapautta valita tarkastuskohteet toimeksiannon puitteissa, tarkastuksen laajuus ja tarkastusmenetelmät. Tilintarkastustyö tulee suunnitella ja toteuttaa itsenäisesti. Tilintarkastajan pitää olla riippumaton myös tarkastuksen lopputuloksesta, se ei saa vaikuttaa rajoittavasti tilintarkastajan tarkastussuoritukseen tai raportointiin. Näin voi

olla esimerkiksi silloin, jos tilintarkastuksesta saatava tulo muodostuu niin olennaiseksi, että se häiritsee riippumattomuutta (Riistama 2007a: 43).

Flint (1988: 29) kertoo, että tilintarkastuksen on oltava joka puolelta riippumatonta tilintarkastuskohteesta ja sen jäsenistä. Aikaisempi toiminta kohteen kanssa ei saa vaikuttaa tilintarkastukseen. Tilintarkastuksen on oltava riippumatonta toimintaa, jotta se voi vahvistaa tilintekovelvollisuuteen liittyvän informaation luotettavuuden. Tilintarkastuksen arvovalta (authority) ja hyväksyttävyyys (acceptance) perustuvat keskeisesti tilintarkastuksen riippumattomuuteen Flintin(1988) mukaan. Suomessa tilintarkastuslain esitöissä (HE 295/1993vp: 37) on kerrottu että ”tilintarkastajan tulee olla vapaa lausumaan käsityksensä kustakin tehtävästä ulkopuolisista tekijöistä riippumatta”. Tilintarkastajan on siis vältettävä seikkoja ja olosuhteita, joiden perusteella häntä voidaan perustellusti epäillä (Saarikivi 2000: 57).

2.1.5 Tilintarkastajan salassapitovelvollisuus

Luottamuksellisuuden periaate ilmenee tilintarkastuksessa siten, että tilintarkastajalla on konkreettinen velvollisuus pitää salassa tietoonsa tulleet seikat, joita ei saa lain nojalla paljastaa. Uuden tilintarkastuslain hallituksen esityksen yksityiskohtaisten perusteluiden mukaan tilintarkastuksen luottamuksellisuus on salassapitovelvollisuutta. Tietojen salassa pitäminen tarkoittaa salassa pidettävien tietojen suojaamista, tarkoituksenmukaista arkistointia, ja sellaisten työtapojen kehittämistä ja noudattamista, jotka turvaavat tietojen salassa pysymisen (HE 2006: 50, Horsmanheimo 2005: 17.) Lyhyesti sanottuna kaikki asiakkaasta saadut tiedot tulisi pitää salassa.

Flintin (1988: 124-125) mukaan on tärkeää, että tilintarkastuksen tuottamiin raportteihin pääsee käsiksi henkilöt, jotka ovat kiinnostuneita niistä ja oikeutettuja tutkimaan niitä. On olemassa tilanteita, joissa ei ole selvästi määritelty kelle tarkastuksen kohde on tilivelvollinen, ja joissa ei ole lain sanelemaa pakkoa raportoida tiedoista julkisesti. Näissä tilanteissa tilintarkastuksen prosessi on epätäydellinen, ja tilintarkastuksen varmennustoimi ei ole täytetty, ennen kuin raportin asianmukainen julkistaminen on tehty. Kaikki tietoa tarvitsevat eivät lain

mukaisen raportoinnin täytyessä välttämättä saa päätöksenteon kannalta olennaisia tietoja. Flint kehottaa, että epäselvissäkin tilanteissa pitäisi tiedot saada julkistetuksi niille, jotka tekevät tietojen pohjalta päätöksiä, ja joiden toimintaan tieto vaikuttaa.

Suuret tilintarkastuskandaalit, joita tapahtui vuosituhaten vaihteessa, johtuvat pitkälti tilintarkastajan neuvonta- ja konsultointipalveluista saatujen palkkioiden liian suuresta osuudesta asiakkailta saadusta tulosta (Riistama 2007: 43). Tämä tarkoittaa myös sitä, että riippumattomuuden rikkomisen lisäksi kaikkia sellaisia tietoja, jotka olisi pitänyt lain nojalla paljastaa, ei ole kerrottu valvontaelimille. Tilintarkastajat ovat tarkastaneet omaa toimintaansa, mikä ei ole toivottavaa, ja sen lisäksi he ovat salanneet olennaisia tietoja valvontaelimiltä. Ulos raportoitu tieto ei ole ollut luotettavaa.

2.2 Tilintarkastuksen suorittaminen

2.2.1 Tilintarkastuksen kohteet

Tilintarkastuslain (459/2007) 14 §:n mukaan tilintarkastus sisältää kirjanpidon, tilinpäätöksen ja toimintakertomuksen tarkastamisen ohella myös hallinnon tarkastuksen. Riistama (2000: 65-77) on eritellyt, että kirjanpidon tarkastamiseen sisältyy paitsi kirjanpitolain ja yhteisö- ja säätiölakien tarkoittama kirjanpito, myös kaikki esikirjanpidot, joihin varsinainen kirjanpito perustuu. Näitä ovat muun muassa osto- ja myyntireskontrat, kassakirjanpito ja palkkakirjanpito, varastokirjanpito ja valmistuskirjanpito. Hallinnon tarkastuksen kohteena ovat kaikki yhteisön sisäiset asiakirjat, kuten hallinnon pöytäkirjat, muistiot ja raportit.

Myös muut tahot voivat olla tilintekovelvollisia yhteisöjen hallitusten lisäksi. Esimerkiksi julkisen vallan antamien avustusten ehtona on usein, että avustuksen saajan on käytettävä tilintarkastajaa varmentamaan avustuksen käyttöä koskevan tilityksen tiedot oikeiksi. Tilintarkastajaa voidaan käyttää myös sopimukseen perustuen, muun muassa raporttien tai laskelmien oikeellisuuden varmentamiseen. (Tomperi 2009: 8.)

Tilintarkastustoimeksiannot voidaan jakaa varmennustoimeksiantoihin ja muihin toimeksiantoihin. Muita toimeksiantoja ovat esimerkiksi toimeksiannot taloudellisen informaation kokoamiseksi, veroilmoituksen laatiminen (kun siitä ei tehdä varmennusta ilmaisevaa johtopäätöstä) ja konsultointitoimeksiannot, kuten esimerkiksi verokonsultointi (KHT-yhdistys 2008a: 15-17.)

Kirjanpitolain (1304/2004) mukaan yhtiön on laadittava tilikaudelta tilinpäätös. Tilinpäätöksen tulee sisältää tase, joka kuvaa tilinpäätöspäivän taloudellista asemaa sekä tuloslaskelman, joka kuvaa tuloksen muodostumista, sekä näiden liitteenä olevat tiedot (liitetiedot). Rahoituslaskelmassa on myös annettava selvitys varojen hankinnasta ja niiden käytöstä tilikauden aikana. Kirjanpitolain mukaan rahoituslaskelma on sisällytettävä tilinpäätökseen vain, jos kirjanpitovelvollinen on julkinen osakeyhtiö tai jos kirjanpitovelvollinen on yksityinen osakeyhtiö tai osuuskunta. Tämän lisäksi edellä mainituilla yhtiöillä tulee sekä päättyneellä että sitä välittömästi edeltäneellä tilikaudella olla ylittynyt vähintään kaksi seuraavista rajoista: liikevaihto tai sitä vastaava tuotto on 7 300 000 euroa, taseen loppusumma on 3 650 000 euroa, tai palveluksessa on keskimäärin 50 henkilöä.

Tilinpäätökseen on liitettävä myös toimintakertomus, jos kirjanpitovelvollisen liikkeelle laskemat arvopaperit ovat arvopaperimarkkinalaissa tarkoitetun julkisen kaupankäynnin tai sitä vastaavan kaupankäynnin kohteena Euroopan talousalueeseen kuuluvan valtion lainsäädännön alaisessa arvopaperipörssissä. Toimintakertomuksen liittäminen tulee kyseeseen myös, jos sekä päättyneellä että sitä välittömästi edeltäneellä tilikaudella on ylittynyt vähintään kaksi edellä esitetyistä rajoista. Toimintakertomuksessa annetaan tiedot kirjanpitovelvollisen toiminnan kehittymistä koskevista seikoista, kuten esimerkiksi yritysostoista.

Kaikkein pienimpien yritysten ei välttämättä tarvitse toimittaa tilintarkastusta. Hallituksen esityksessä (HE 2006: 34) uudeksi tilintarkastuslaiksi on lausuttu, että pienten kirjanpitovelvollisten vapauttaminen tilintarkastusvelvollisuudesta liittyy maallikkotilintarkastuksen lakkauttamiseen. Pienillä yrityksillä tilintarkastuksesta saatava hyöty voi jäädä pienemmäksi, kuin siitä aiheutuvat kustannukset. Tilintarkastuslain 2. luvun 4. §:n mukaan tilintarkastaja pitää kuitenkin valita, jos seuraavista edellytyksistä on täyttynyt kaksi: taseen loppusumma ylittää 100 000

euroa, liikevaihto tai sitä vastaava tuotto ylittää 200 000 euroa, tai palveluksessa on keskimäärin yli kolme henkilöä.

Tilintarkastaja on valittava aina yhteisössä, jonka pääasiallinen toimiala on arvopapereiden omistaminen ja hallinta, ja jolla on kirjanpitolaissa tarkoitettu huomattava vaikutusvalta (esimerkiksi holding-yhtiöillä) toisen kirjanpitovelvollisen liiketoiminnan rahoituksessa tai johtamisessa. Emoyrityksenä olevan yhteisön tai säätiön tilintarkastajan on myös tarkastettava konsernitilinpäätös sekä varmistuttava siitä, että konserniin kuuluvien yritysten tilintarkastajat ovat suorittaneet tilintarkastuksen asianmukaisesti.

2.2.2 Tilintarkastustyö

Tilintarkastuksessa voidaan erottaa kaksi osaa, ulkoinen ja sisäinen tilintarkastus. Sisäinen tarkastus tehdään organisaation johdon toimeksiannosta, ulkoinen tilintarkastus taas sisältää lakisääteisesti suoritettavan tilintarkastuksen (Riistama 2000: 65-68). Tilintarkastusprosessissa voidaan erottaa myös eri toimintovaiheita: toimeksiannon vastaanotto, varsinainen tarkastustyö, raportointi ja tilintarkastuksen laadunvalvonta.

KHT-yhdistys (2002: 9-10) kertoo, että tilintarkastustyö voidaan jakaa suunnitteluun, valvonta- ja tilinpäätöstarkastukseen sekä raportointiin. Riistama (2000: 72-75) ohjeistaa, että tilintarkastustyö on suunniteltava valitsemalla tilintarkastuksen toimintavaihtoehtoista tarkoituksenmukaisin. Tilintarkastuksen suunnittelu aloitetaan perehtymällä yhteisön toimintaan, seuraavana on vuorossa tiedon keruu yhteisöstä. Perehtyminen sisältää niin yhteisön jäsenten haastatteluja kuin myös kirjallisen aineiston tutkimista, lisäksi perehdytään myös yritystoiminnan sisäisiin ja ulkoisiin riskeihin. Tarkastus aloitetaan olennaisimmista riskialueista laadittavan tilintarkastussuunnitelman puitteissa. Tarkastuksen edessä suunnitelmaa tarkistetaan tiedon kertyessä. Jos sisäiset tarkkailujärjestelmät havaitaan luotettavaksi, voidaan painoa lisätä niiden tarkastamiseen. Jos näin ei ole, joudutaan paneutumaan enemmän yksityiskohtaiseen tarkasteluun. Tarkastus aloitetaan olennaisimmista, suurimmista eristä ja tarvittaessa yksityiskohtaisuutta lisätään. Tarkastuksen tuloksia

käytetään apuna suunnitelman tarkistamisessa ja seuraavan tarkastuksen suunnittelussa. Työn viimeinen vaihe on tilinpäätöksen tarkastus, ja sen jälkeen tilintarkastaja antaa tilintarkastuskertomuksen.

KHT-yhdistyksen (2008a: 242-243) mukaan tilintarkastajan tulisi laatia ajantasainen tilintarkastusdokumentaatio, joka sisältää sekä tilintarkastuksen perustana olevat tiedot, että evidenssin. Evidenssin tulee osoittaa, että tilintarkastus on suoritettu tilintarkastusstandardien mukaisesti sekä sovellettavien lainsäädäntöön ja määräyksiin perustuvien vaatimusten mukaisesti. Työpaperit ovat tilintarkastajan omaisuutta, ja ne on säilytettävä luottamuksellisesti arkistoituina (KHT-yhdistys 2002: 11). Niemi ja Katz (2009: 47-49) toteavat, että työn huolellinen dokumentointi on erittäin tärkeää. Kaikissa Keskuskauppakamarin tilintarkastuslautakunnan(TILA) tekemissä tilintarkastusta koskevissa ratkaisuissa on ollut merkitystä sillä, että tilintarkastaja on dokumentoinut aineiston keruun siinä määrin, että se on ulkopuolisen asiantuntijan todennettavissa. Pakkanen (2006: 30) kirjoittaa, että tilintarkastuksen ammattimainen suorittaminen edellyttää järjestelmällistä dokumentaatiota, joka koostuu tilikausittain ja toimeksiannoittain arkistoidusta työpaperiaineistosta. Tilintarkastuksessa käytetyn työpaperiaineiston tulee olla sellainen, että myöhemminkin on mahdollista todeta, miten tilintarkastaja on päättänyt johtopäätöksiinsä ja mitä tarkastustoimenpiteitä hän on käyttänyt. Koponen (2008: 21) puolestaan kertoo, että tilintarkastajan tulee oman oikeusturvansa vuoksi kirjata huolellisesti tarkastushavaintonsa, ja rikostutkinnan kannalta olisi tärkeää, että tilintarkastajan ja asiakkaan välinen tietojenvaihtokin olisi jälkikäteen selvitettävissä.

Suomessa tilintarkastajat hyväksyy ja heidän toimintaansa ohjaa kauppakamarilaitos. Kauppa- ja teollisuusministeriön yhteydessä on valtion tilintarkastuslautakunta (VALA). VALA:n tehtävänä on antaa ohjeita tilintarkastuslain soveltamiseksi, tehdä esityksiä ja aloitteita tilintarkastuksen säännösten kehittämiseksi, peruuttaa tilintarkastajan hyväksyminen tilintarkastuslaissa mainituin toimin ja käsitellä lautakunnalle tehdyt valitukset Keskuskauppakamarin päätösten muuttamiseksi (Riistama 2000: 49-55). Keskuskauppakamarin tilintarkastuslautakunta ylläpitää ja kehittää KHT- ja HTM-tilintarkastajia ja tilintarkastusyhteisöjä koskevaa hyväksymis- ja valvontajärjestelmää sekä hyväksymiseen vaadittavia tutkintoja (Riistama 2006: 10-11). Tilintarkastuslain 7 luvun 40 §:n mukaan TILA:n tulee

määrätä tilintarkastaja laaduntarkastukseen enintään kuuden vuoden välein, ja julkisen kaupankäynnin kohteena olevan yhteisön tilintarkastaja enintään kolmen vuoden välein. TILA myös valitsee laaduntarkastajat sekä käsittelee laaduntarkastuksen tulokset ja päättää, mihin toimenpiteisiin tarkastus antaa aihetta.

2.2.3 Tilintarkastajan kelpoisuus

Tilintarkastajaksi luokitellaan henkilö, joka kuuluu IFAC:in jäsenjärjestöön. Suomessa tämä tarkoittaa siis KHT- ja HTM-tilintarkastajia. Uuden tilintarkastuslain 2 §:stä käy ilmi, että tilintarkastajaksi voidaan jatkossa valita vain laissa tarkoitettulla tavalla hyväksytty tilintarkastaja. Nimike hyväksytty tilintarkastaja on uuden lain voimaantulon jälkeen pelkkä tilintarkastaja, koska maallikotilintarkastus pyritään lakkauttamaan. Tosin maallikoiden osalta siirtymäaika ulottuu vuoden 2011 loppuun saakka. Tilintarkastajana voi toimia luonnollinen henkilö, joka ei ole vajaavaltainen, konkurssissa tai liiketoimintakiellossa, ja jonka toimintakelpoisuutta ei ole rajoitettu. Tilintarkastajien määrä, kelpoisuusvaatimukset, valinta, tehtävät ja toimikaudet riippuvat yritysmuodosta ja yrityksen koosta, ja ne on lakisääteisesti määritelty. Tilintarkastajan asema on itsenäinen, ja tilintarkastajaa voidaan pitää yrityksen toimielimenä, sillä muut toimielimet eivät saa puuttua tilintarkastuksen toimittamiseen muuten kuin antamalla tietoja tai muuten myötävaikuttamalla. (HE 194/2006: 17; Virtanen 2002a: 102.)

Tilintarkastuslain mukaan hyväksytty tilintarkastaja voi olla keskuskauppakamarin tilintarkastuslautakunnan (TILA) hyväksymä tilintarkastaja (KHT-tilintarkastaja), paikallisen kauppakamarin tilintarkastusvaliokunnan (TIVA) hyväksymä tilintarkastaja (HTM-tilintarkastaja) kuten myös KHT- tai HTM-yhteisö. Tilintarkastajien hyväksymisestä on säädetty tarkemmin Tilintarkastuslain 6 luvussa. Hyväksytyiltä tilintarkastajilta edellytetään korkeakoulututkintoa, sekä tehtävän edellyttämiä laskentatoimen, oikeustieteen ja muita kauppa- ja taloustieteellisiä opintoja. Lisäksi heillä tulee olla vähintään kolmen vuoden kokemus tietyn tasoista tilintarkastuksen ja laskentatoimen tehtävistä. Tilintarkastajilta vaaditaan myös, että he ovat osoittaneet ammattitaitonsa suorittamalla tilintarkastajan ammattitutkinnon, eli KHT- tai HMT- tutkinnon. Kauppa- ja teollisuusministeriön asetuksella säädetään

tarkemmin KHT- tutkinnon vaatimuksista ja tilintarkastajan tehtävään pääsemiseen vaadittavista opinnoista. Kuntien tilintarkastajien on oltava julkishallinnon ja – talouden tilintarkastajatutkinnon suorittaneita JHTT-tilintarkastajia, joiden työn yleisestä ohjauksesta ja valvonnasta huolehtii JHTT-lautakunta (Riistama 2006: 11). JHTT- tilintarkastajien ja tilintarkastusyhteisöjen asiakaskunta koostuu kunnista, kuntayhtymistä ja niiden määräysvallassa olevista yhteisöistä.

Tilintarkastajan tulee tavoitella toiminnassaan yleistä etua, ei pelkästään asiakkaan tai työnantajan toiveiden täyttämistä. KHT-yhdistys (2008b: 20- 22) on julkaisemissaan tilintarkastusalan standardeissa ja suosituksissa määritellyt eettiset periaatteet, jotka luovat viitekehyksen tilintarkastajan toiminnalle. Yhdistyksen antamissa eettisissä ohjeissa sanotaan, että tilintarkastaja on jatkuvasti velvollinen pitämään ammatilliset tietonsa ja osaamisensa vaadittavalla tasolla sen varmistamiseksi, että asiakas tai työnantaja saa pätevää asiantuntijapalvelua, joka perustuu ajan tasalla olevaan ammattiosaamiseen ja lainsäädännön tuntemiseen sekä tekniseen tietämykseen. Ammattitaitoa pitää siis päivittää koko ajan työn hyvän laadun takaamiseksi. Tilintarkastajan tulee olla suora ja vilpitön kaikissa ammattiin ja muuhun työhön liittyvissä suhteissaan. Tilintarkastajan pitää olla myös objektiivinen, hänen tulee pitäytyä tosiasioissa, eikä hänellä saa olla ennakoasennetta tarkastuskohteeseen (Virtanen 2002a: 109). Lisäksi tilintarkastajan ei pitäisi antaa intressiriitojen tai yleensäkkään muiden osapuolten vaikuttaa työhönsä liittyvään harkintaan. Tilintarkastajan tulee myös noudattaa lakeja ja määräyksiä, ja välttää kaikkea ammattikunnan mainetta heikentävää toimintaa. Salassapitovelvollisuus velvoittaa tilintarkastajaa pitämään ammattiin ja muuhun työhön liittyvien suhteiden perusteella saamansa tieto luottamuksellisena.

2.2.4 Hyvä tilintarkastustapa

KHT-yhdistys (2008b: 5) on Suomessa toimiva tilintarkastajien jäsenjärjestö, joka on keskeisessä asemassa hyvän tilintarkastustavan kehittämisessä maassamme. Yhdistyksen pitkälti IFAC:in antamia standardeja noudattavat suositukset tulivat voimaan 1.7.2000. Tämän jälkeen suosituksia on täydennetty standardeissa tapahtuneita muutoksia vastaavasti. Tilintarkastuslain mukaan tilintarkastuksessa

tulee noudattaa hyvää tilintarkastustapaa. Kuitenkin jo ennen kuin 30.6.2007 asti voimassa ollut tilintarkastuslaki tuli voimaan, käsite hyvä tilintarkastustapa on toiminut ohjenuorana tilintarkastajan toiminnalle. Hyvä tilintarkastustapa on ollut tapaoikeutta, jota noudattaessaan tilintarkastaja on toiminut siten, että on noudattanut kaikkia voimassa olevia säännöksiä ja määräyksiä tilintarkastustyötä suorittaessaan (KHT-yhdistys 2008a: 21).

Hyvä tilintarkastustapa asettaa tilintarkastajan raportoinnin muodolle ja sisällölle rajoitukset. Tilintarkastuslain 22 §:ssä säädetään, että tilintarkastajan on noudatettava hyvää tilintarkastustapaa laissa mainittuja tehtäviä suorittaessaan. Samassa pykälässä kehoitetaan tilintarkastajaa noudattamaan yhtiömiesten ja yhtiökokouksen tai vastaavan toimielimen antamia erityisiä ohjeita, jos ne eivät ole ristiriidassa lain, yhtiöjärjestyksen, sääntöjen, yhtiösopimuksen, kansainvälisten tilintarkastusstandardien, hyvän tilintarkastustavan tai ammattieettisten periaatteiden kanssa. Uutta tilintarkastuslakia ei toistaiseksi sovelleta yhdistyksissä, joissa niin kutsuttu maallikkotilintarkastus jatkuu ainakin toistaiseksi. KHT-yhdistys (2002: 7) kertoo hyvän tilintarkastustavan sisältävän periaatteita ja työmenetelmiä tilintarkastuksen suorittamiseksi. Hyvän tilintarkastustavan lähteitä ovat lait, asetukset ja alaa valvovien elinten päätökset ja kannanotot, sekä ammattikunnan laatimat tilintarkastusalan suositukset sekä ammattikirjallisuus.

2.3 Tilintarkastajan raportointi

Flint (1988: 124-125) näkee tilintarkastajan raportoinnin tarkoituksena olevan kommunikoinnin niiden henkilöiden kanssa, joilla on oikeutettu kiinnostus tilintarkastusta ja niiden henkilöiden tilintekovelvollisuutta kohtaan, joiden toimintaa tarkastetaan. Tietoja on oikeutettu saamaan ainakin ne, joiden toimintaa tarkastetaan, joille yhtiö tai henkilö on tilintekovelvollinen, sekä ne, jotka käyttävät tilintarkastuksesta saatavia tietoja päätöksenteoonsa.

Lakisääteisesti tilintarkastaja raportoi työstään tilinpäätösmerkinnällä, tilintarkastuskertomuksella ja tilintarkastuspöytäkirjalla. Tilinpäätösmerkinnän tarkoitus on yksilöidä luotettavasti tilintarkastajan tarkastama tilinpäätös ja toimintakertomus. Tilinpäätösmerkintä osoittaa, että tilintarkastus on päättynyt ja

kertomus on annettu. Kaikkien kohteen tilintarkastajien tulee allekirjoittaa tilintarkastuskertomus. (KHT-yhdistys 2008a: 238-239.)

Tärkeää on asianmukainen ja oikealle taholle suunnattu raportointi silloin, kun siihen on aihetta. Raportin muodolla ei ole nähty niinkään olevan merkitystä. Raportointi voi tapahtua niin tilintarkastuspöytäkirjassa kuin muussakin raportissa, kuten muistiassa. Tilintarkastaja voi joutua antamaan myös muiden lakien, kuin tilintarkastuslain, osoittamia raportteja. Tällaisia ovat esimerkiksi osakeyhtiölain edellyttämät tilintarkastajan todistukset ja lausunnot, kuten myös muuhun lakiin ja viranomaispäätöksiin perustuvat lausunnot. (KHT-yhdistys 2008a: 234-292.)

2.3.1 Tilintarkastuskertomus

Suomessa tilintarkastuskertomusta koskevat voimassa olevat säännökset sisältyvät tilintarkastuslain 15. §:n. Tilintarkastuskertomuksen tulee nimenomaisesti tilintarkastuslain mukaan sisältää lausunto siitä,

- ”1) *Antavatko tilinpäätös ja toimintakertomus noudatetun tilinpäätössäännösten mukaisesti oikeat ja riittävät tiedot yhteisön tai säätiön toiminnan tuloksesta ja taloudellisesta asemasta.*
- 2) *Ovatko tilikauden toimintakertomuksen ja tilinpäätöksen tiedot ristiriidattomia.”*

Tilintarkastuskertomuksessa on ilmoitettava ne tilintarkastusstandardit, joita on noudatettu tilintarkastuksessa. Näiden lausuntojen lisäksi tilintarkastajan tulee tarvittaessa esittää kertomuksessaan tarpeelliset lisätiedot. Tilintarkastuslaissa on myös säännös siitä, että tilintarkastajan lausunto voi olla vakiomuotoinen, ehdollinen tai kielteinen. Lisäksi tilintarkastaja voi myös olla antamatta lausuntoa, mutta tästä on ilmoitettava tilintarkastuskertomuksessa. Tilintarkastajan on huomautettava tilintarkastuskertomuksessa, jos yhteisön tai säätiön vastuuvollinen henkilö on syyllistynyt tekoon tai laiminlyöntiin, joka aiheuttaa vahingonkorvausvelvollisuuden. Huomautus tulee tehdä myös, jos vastuuvollinen on rikkonut yhteisön tai säätiön

yhtiöjärjestystä, yhtiösopimusta tai sääntöjä. Hyvään tilintarkastustapaan kuuluu, että vähäisiä tai epäolennaisia määräysten tai säännösten vastaisia toimia ei tule esittää huomautuksena tilintarkastuskertomuksessa (KHT-yhdistys 2008a: 41-42).

2.3.2 Tilintarkastuspöytäkirja

Myös tilintarkastuspöytäkirjan avulla tilintarkastaja voi esittää yhtiöstä havaitsemiaan seikkoja. Tilintarkastuslain 3 luvun 16 §:n mukaan tilintarkastuspöytäkirjassa tilintarkastaja voi esittää hallitukselle, hallintoneuvostolle, toimitusjohtajalle tai muulle vastuuvolliselle huomautuksia sellaisista seikoista, joita ei esitetä tilintarkastuskertomuksessa. Tilintarkastuspöytäkirja ei ole julkinen asiakirja, niin kuin tilintarkastuskertomus on. Raportointi voi koskea esimerkiksi mahdollisia väärinkäytösepäilyjä tai mitä tahansa muita luottamuksellisia tietoja, joista on tarkoituksenmukaista huomauttaa. Tilintarkastuspöytäkirja laaditaan silloin, kun tilintarkastaja näkee sen aiheelliseksi. Pöytäkirjan voi laatia joko tilikauden aikana tai tilinpäätöksen tarkastuksen yhteydessä. Pöytäkirjassa annettu huomautus perustuu tarkastuksessa tehtyihin havaintoihin. Tällainen voi olla huomautus tarkastettujen asioiden lain- tai päätöksenmukaisuudesta. Havainnoista pitää ensin keskustella asianosaisten kanssa väärinkäsitysten välttämiseksi. Esitettävät huomautukset ovat sellaisia, joiden edellyttämiin toimenpiteisiin asianosaiset voivat heti ryhtyä. Tilintarkastuspöytäkirja pitää käsitellä hallituksen kokouksessa (KHT-yhdistys 2008a: 233- 235.)

3 TILINTARKASTUKSEN HINNOITTELU JA OHEISPALKKIOT

3.1 Tilintarkastuspalkkion määräävät tekijät

3.1.1 Tilintarkastuspalkkioiden hinnoittelumalli

Tilintarkastuslaissa ei ole säännöksiä tilintarkastajan palkkion suuruudesta tai hänen oikeudestaan palkkioon. Osakeyhtiöissä voidaan määrätä tilintarkastajan palkkio yhtiökokouksessa tilintarkastajan valinnan yhteydessä, mutta yleensä valitaan tilintarkastajan palkkio maksettavaksi laskun mukaan (Horsmanheimo & Steiner 2002: 163-164). KHT-yhdistyksen(2009: 90- 93) tilintarkastusalan standardien ja suositusten mukaan tilintarkastajan saama palkkio ei saisi vaarantaa tilintarkastuksen objektiivisuutta, ammatillista pätevyyttä tai huolellisuutta.

Tilintarkastusalan standardien ja suositusten eettisissä ohjeissa (KHT-yhdistys (2009): 36-48, 90-93) mainitaan, että tilintarkastaja saa asiantuntijapalveluja koskeissa neuvotteluissa ehdottaa sopivaa palkkiota. Ehdotetun palkkion tasosta saattaa hintakilpailutilanteissa syntyä uhka. Tällainen voi olla oman intressin uhka, jos palkkio on liian alhainen työmäärään nähden, jolloin tehtävää on vaikea suorittaa kyseisellä hinnalla. Uhkien vähentämiseksi olisi käytettävä varotoimia, kuten esimerkiksi tiedottamista asiakkaalle toimeksiannon ehdoista, palkkion määräytymisperusteista ja siitä, mitä palveluja toimeksianto kattaa. Oman intressin uhka ei eettisten ohjeiden mukaan vähene hyväksyttävälle tasolle, ellei tilintarkastusyhteisö pysty osoittamaan, että tehtävään on varattu riittävästi aikaa ja pätevä henkilöstö, ja jollei noudateta kaikkia asiaankuuluvia varmennustoimeksiantostandardeja, ohjeistuksia ja laadunvalvontamenettelyjä.

Simunicin (1980) tutkimukseen pohjautuen monet tutkimukset tilintarkastuspalkkioista ovat osoittaneet, että tärkeimpiä palkkioihin vaikuttavia tekijöitä ovat asiakkaan koko, asiakkaan toimintojen kompleksisuus, asiakkaisiin liittyvät riskit, sekä tilintarkastuksen tarjoaja. (Niemi 2005; Chan, Ezzamel & Gwilliam 1993; Cobbin 2002; Hay, Wong & Knechel 2003; Walker & Johnson 1996; Firth 1997.)

Simunic (1980) loi tilintarkastuspalkkioille oman määrittelymallin, johon pohjautuen tehdään tutkimuksia vielä nykyäänkin. Simunicin mallin muuttujia ovat:

a = niiden resurssien määrä, jotka tarkastaja käyttää toimimalla sisäisessä laskentajärjestelmässä

c = yksikön tuotantokustannushinta liittyen ulkoisiin tilintarkastusresursseihin tilintarkastajalla, sisältäen kaikki vaihtoehtokustannukset ja provision tavanomaisesta voitosta:

q = niiden resurssien määrä, jotka tilintarkastaja käyttää suorittaessaan tilintarkastusta.

d = mahdollisten tulevaisuuden tappioiden nykyarvo, jotka voivat syntyä tämän kauden tilintarkastettujen tilinpäätösraporttien johdosta.

ℓ = koska vastuu on yhteinen ja jaettu usealle taholle, tappiot tulee jaettavaksi osapuolten kesken. Muuttuja ℓ kuvaa jälkikäteen syntyneitä tappioita, joista vastaa tilintarkastaja. ℓ määritellään niin, että se saa arvon $0 \leq \ell \leq 1$ (*loss sharing ratio*).

v = yksikön tuotantokustannushinta joka syntyy sisäisen laskentajärjestelmän käytetyistä resursseista tarkastettavalle

p = ulkoisen tilintarkastuksen yksikköhinta

Tilintarkastajan ongelma kokonais kustannusten minimoimisessa (TC) voidaan esittää näin (Simunic 1980: 164-165):

$$\min E(TC) = va + pq + E(d|a, q)(1 - E(\ell)), \text{ jossa } TC = \text{kokonaiskustannukset.}$$

Kokonaiskustannukset (TC) saadaan, kun lasketaan yhteen (va) eli sisäisestä laskentajärjestelmästä riippuvat kustannukset ja (pq), eli tilintarkastajan laskuttama hinta tilintarkastuksesta, sekä huomioidaan tappion mahdollisuus (lopun kaavan funktiosta). Tilintarkastajan pienin tarjontahinta yksikköä q kohti on marginaalikustannus. Tilintarkastajan pienin mahdollinen hinta eri tilintarkastuksen tuntimäärillä on sama kuin hänen odotettu kokonaiskustannuksensa, merkittynä

$E(C)$, jossa:

$$E(C) = cq + E(d|a, q)E(\ell)$$

Tähän malliin sisältyy oletus, että markkinat ovat kilpailtuja eli $pq = E(C)$, parametri c sisältää kaikki yksikön q kustannukset, ja myös normaalin tuoton. Tilintarkastajan odotettu kokonaiskustannus $E(C)$ on siis (cq) eli tilintarkastajan työn osuus ja palkkio, johon lisätään mahdollinen riskipreemio eli mahdollisen tulevan tappion osuus. Tilintarkastajan odotetut kustannukset tilintarkastuksesta riippuvat tarkastettavan raportointijärjestelmästä. Erilaiset raportointiongelmät lisäävät tilintarkastajan työtä ja myös tilintarkastuksesta aiheutuvia kustannuksia.

3.1.2 Tarkastuskohteen riski

Tilintarkastajalle maksetaan palkkio suoritetusta työstä, ja tuohon työhön sisältyy sisäisen riskin alentaminen sallitulle tasolle rahamääräisiä raportteja tutkittaessa. Tavoitteena on päästä tuloja maksimoivalle tasolle. Liiketoimintariskejä taas ei voida poistaa tai vähentää tietyllä tasolla, ja niitä kutsutaan jäännösriskeiksi. Kilpailun tasapainon vallitessa tilintarkastuspalkkioiden tulisi sisältää myös ne maksut, mitä odotetaan liiketoimintariskin aiheuttavan tilintarkastajille tai tilintarkastusyhteisölle. Kuitenkin useat tilintarkastusyhteisöjen edustajat ovat kertoneet, että tilintarkastusriskin kohdistaminen asiakkaiden maksettavaksi on usein hankalaa, ellei jopa mahdotonta, jolloin ei valita riskisiä asiakkaita tai hyväksytään esim. kilpailutilanteesta johtuen matalammat tilintarkastuspalkkiot. (Bell *et al.* 2001: 36.)

Asiakkaan riskisyys lisää tilintarkastuspalkkion määrää johtuen yksityiskohtaisemmasta työstä riskin pienentämiseksi, sekä myös preemiosta, joka lasketaan lisäriskin ottamisesta tilintarkastustyössä. Riski tarkoittaa tilintarkastusyhtiölle mahdollista oikeudenkäyntiä, ja maineen arvon menetystä johtuen huonosta julkisuudesta. Riskimuuttujia tilintarkastuksen yhteydessä ovat tappioiden ilmentyminen, huono kannattavuus, korkea velkaisuusaste, sekä suuri vaihtelu osakemarkkinoiden tuotoissa. Tällaiset riskitekijät yhdistetään yhtiöihin, joilla on vaara joutua konkurssiin tai taloudellisiin vaikeuksiin sekä investoijiin ja

luotonantajiin, jotka kärsivät tappioista. Tällaiset asiakkaat voivat haastaa tilintarkastajan oikeuteen saadakseen tappiota pienemmäksi. (Firth 1997: 512).

Lyon ja Maher (2004: 133-150) ovat tutkineet oikeudenkäyntiriskiä sen perusteella, miten asiakkaan oletettu rikkomus, joka ei ole kuitenkaan laitton, nostaa yhtiöriskiä liittyen tilintarkastukseen. Tutkimuksen sisältönä on tilintarkastusriskin tärkeys tilintarkastuspalkkion määräytymisessä. Tutkimuksessa tutkitaan sellaisten asiakkaiden palkkioita ja tilintarkastusriskiä, joiden toiminta-alueella jossain maassa virkamiesten lahjonta on hyväksytty toimintatapa. Tutkimuksessa saatiin selville 1970-luvun aineiston perusteella (tällöin lainsäädäntöä ei oltu vielä kiristetty liittyen lahjontaan), että sellaiset asiakkaat maksoivat enemmän tilintarkastuspalkkioita, jotka käyttivät lahjontaa välineenä. Tämä perustuu tilintarkastusriskiin, joka on siirretty tilintarkastuspalkkioihin.

Simunic ja Stein (1996) ovat myös tutkineet tilintarkastusriskin yhteyttä tilintarkastuspalkkioihin, heidän tarkoituksensa oli löytää vastaus siihen, ovatko tilintarkastuspalkkiot riittäviä kattamaan tilintarkastajille aiheutuvia oikeudenkäyntikuluja. Tutkimuksessa selvisi, että tilintarkastuspalkkion muutokset johtuivat pikemminkin tilintarkastajan lisääntyneestä työstä, kuin puhtaasti pelkästä tilintarkastuksen riskipreemiosta. Suurten tilintarkastusyhteisöjen palvelut ovat hintavampia, mutta myös laadukkaampia kuin pienempien tilintarkastajien. Yhtiön tarve käyttää laadukkaita tilintarkastuspalveluja voidaan selittää sillä, että se haluaa maksimoida osakkeenomistajien nettotuotot. Laadukkaampi tilintarkastus lisää yhtiön tuottamien raporttien luotettavuutta. Velkaisuus nähtiin merkittäväksi tekijäksi tilintarkastuspalkkioiden tutkimisessa, koska velkaisilla yhtiöillä on suurempi riski joutua konkurssiin, ja velkaisilla yhtiöillä on suurempi määrä luotonantajia, joiden pitää pystyä luottamaan yhtiön tuottamiin raportteihin. Tilintarkastajien todettiin olevan tarpeeksi varautuneita mahdollisiin riskeihin laskuttaessaan tilintarkastuspalkkioita.

3.1.3 Tarkastuskohteen kompleksisuus

Tilintarkastuspalkkioihin liittyvissä tutkimuksissa on käytetty palkkiota määrittävänä tekijänä tilintarkastuskohteen toimintojen kompleksisuutta. Niissä on verrattu yrityksen varaston ja saamisten määrää suhteessa taseen loppusummaan, ja tämä on kuvannut yhtä aspektia asiakkaan kompleksisuudesta. Toisaalta taas kompleksisuutta lisää myös laskentajärjestelmien määrä, joka lisääntyy tytäryhtiöiden määrän myötä konserniyhtiöissä. Niemen (2005) tutkimuksessa selvisi, että Suomessa tilintarkastuksen työmäärä ja palkkiot ovat alempia yhtiöillä, joissa on johdon omistusta. Suurimpia tilintarkastuspalkkiot ovat tytäryhtiöillä, jotka ovat ulkomaisessa omistuksessa. Tilintarkastuksen laatu on valtion omistamissa yhtiöissä lähempänä niitä yhtiöitä, joilla on hajautunut omistusrakenne kuin niitä, joilla on keskittynyt omistajuus. Eroja ei löytynyt valtionyhtiöiden ja niiden yhtiöiden välillä, joilla on monimutkaisempi omistusrakenne. (Niemi 2005: 303-311.)

Kompleksisuutta mitataan muuttujilla, joita ovat varaston arvo suhteessa kokonaisvaroihin, myyntisaamisten suhde kokonaisvaroihin, tytäryhtiöiden määrä ja erilaisten poikkeavien tapahtumien määrä. Erilaisia poikkeavia tapahtumia ovat mm. nykyarvomenetelmällä arvostetut ja inflaation määrällä korjatut kohteet, kuten liikearvoa ja arvonalentumisia käsitellessä. Tilintarkastajan työmäärä lisääntyy tällaisten kohteiden määrän lisääntyessä. Liikearvo ja arvonalentumiset arvostetaan nykyarvomenetelmällä, jossa lasketaan arvo diskonttaamalla tulevien kassavirtojen arvo nykyhetkeen. Varaston arvon ja myyntisaamisten tarkastus vaatii myös paljon työtä, johtuen niiden suuresta volyyymista ja niiden helposta muunneltavuudesta tilinpäätökseen. Ne ovat myös erityisen alttiita hyödynnettäväksi talouspetoksissa. Tytäryhtiöiden määrä lisää tilintarkastukseen käytettyä matka-aikaa, erilaisiin järjestelmiin perehtymistä kohteissa, sekä konsolidaatiokäytäntöihin perehtymistä (Firth 1997: 512.)

3.1.4 Tarkastuskohteen koko

Aiemmissä tutkimuksissa tilintarkastusasiakkaan koon on todettu vaikuttavan tilintarkastuspalkkioihin. Mittana on tyypillisesti käytetty asiakasyrityksen taseen loppusumman luonnollista logaritmia. Varoja ja myyntituottoja on käytetty myös tyypillisesti suuruuden mittana, ja ne on muunnettu logaritmiseksi tai neliöjuuren avulla mitattavaan muotoon, jotta ne saataisiin tilastollisesti sopiviksi. Tämä sen vuoksi, että riippuvuus koon ja tilintarkastuspalkkioiden välillä ei ole lineaarinen. Asiakkaan koko vaikuttaa suoraan tilintarkastuksen työmäärään. (Firth 1997: 512).

Palmrose (1986) on tutkinut tilintarkastuspalkkioiden ja tilintarkastajan koon välistä yhteyttä amerikkalaisella aineistolla. Aiemmin myös Simunic (1980) oli tullut siihen tulokseen, että Big Eight -yhtiöt laskuttivat pienempiä palkkioita kuin kooltaan pienemmät tilintarkastusyhteisöt, johtuen skaalaeduista eriytyneillä palvelumarkkinoilla (Simunic 1980, Eichenseher ja Danos 1981, Danos ja Eichenseher 1982). Tosin yksi näistä suuremmista (PriceWaterhouseCoopers) laskutti suurempia palkkioita kuin muut. Tällä oli Simunicin mielestä yhteys tilintarkastuksen laatuun. Palmrose löysi positiivisen yhteyden tilintarkastuspalkkioiden ja Big Eight -tilintarkastusyhteisöjen välillä. Yhteyttä ei ollut alakohtaiseen erikoistumiseen. Tutkimuksessa on otettu huomioon yhtiön koko, raporttien määrä, sijaintien määrä eli yhtiön laajuus, asiakkaiden osallistuvuus, omistajuus, raporttimuutokset ja asiakkaan toimiala.

3.1.5 Muut tekijät

Tilintarkastuspalkkioita on tutkittu myös tilintarkastajan sopimustyyppin näkökulmasta, siitä miten se vaikuttaa tilintarkastuspalkkioihin ja työtunteihin. Palmrose (1989) jaotteli sopimustyyppit kahteen luokkaan: kiinteään maksuun (fixed fee) ja kustannusten korvaamiseen (cost-reimbursement). Tutkimuksessa löydettiin, että kiinteämaksuinen sopimus yhdistyy matalampiin palkkioihin, ja sopimustyyppi ei vaikuta tilintarkastajien työskentelytunteihin. Tutkimuksen mukaan ei myöskään suurten tilintarkastusyhteisöjen käytöllä (Big Eight -tilintarkastusyhteisö vai muu), yhtiön omistusmuodolla eikä tilintarkastuksen ajankohdalla ollut vaikutusta valittuun

sopimustyyppiin. Mikään ei selittänyt kiinteämaksuisen sopimuksen alempia palkkioita. Kiinteää maksua käytetäänkin harvemmin nykyisin, ja maksu tapahtuu yleensä laskun mukaan.

Firth (1997: 513) kertoo myös mahdollisen palkkioita määrittävän tekijän olevan kilpailu tilintarkastusyhtiöiden kesken. Kilpailun puute joillakin segmenteillä voi olla korkeampien hintojen syy. Tilintarkastusala on nykyisin hyvin kilpailtua ja kilpailu kasvaa edelleen. Jos jotkut tilintarkastusyhtiöt pystyvät laskuttamaan korkeampia palkkioita, johtuu tämä siitä, että yhtiö on investoinut imagoonsa, sillä on korkeampi kustannusrakenne tai se voi harjoittaa monopolin kaltaista hinnoittelua.

Niemi (2005: 303- 307) on havainnut, että vertailtuna suurten tilintarkastusyhtiöiden kesken, jotkut ovat voineet laskuttaa suurempia palkkioita, ja näitä tuloksia on raportoitu Irlannista (Simon & Taylor 2002), Norjasta (Firth 1997) ja Etelä-Afrikasta (Simon 1995). Niemi huomasi, että jos tilintarkastuspalkkioiden tutkimisessa ei huomioida omistustyyppin vaikutusta, voidaan ajautua väärin johtopäätöksiin. Kun testattiin aineistoa sen perusteella, oliko yhtiö johdon omistuksessa vai ei, näytti siltä että Price Waterhousen ja muiden yhtiöiden välillä oli selviä työtunti- ja palkkioeroja koskien tilintarkastusta. Kun taas huomioitiin erilaisten enemmistöomistajien vaikutus, tilastollisesti merkittäviä eroja ei tilintarkastusyhtiöiden välillä löytynyt.

3.2 Oheispalkkiot

Tilintarkastuksen oheispalkkioiksi nimitetään sellaisia palkkioita, joita yhtiö maksaa tilintarkastusyhteisölle neuvonannosta, ne eivät siis ole varsinaisia tilintarkastuspalkkioita. Oheispalkkioihin luetaan verokonsultointi, järjestelmäkonsultointi, johdon neuvonanto, kansainvälisen liiketoiminnan neuvonta, henkilöstöneuvonta, sekä rahoitus- ja investointineuvonta. Oheispalkkioihin ei liity niinkään asiakaskohtaista riskiä kuten varsinaisiin tilintarkastuspalkkioihin. Aikaisemmissa tutkimuksissa (mm. Firth 1997: 511-513) on spekuloitu oheispalkkioiden vaikutusta varsinaiseen tilintarkastukseen, ja tilintarkastuspalkkiot pitää ilmoittaa yhtiön vuosittain raportoimissa tiedoissa. Tilintarkastajan pitää

säilyttää riippumattomuutensa tilintarkastuskohteesta, ja oheispalkkioiden on nähty vaarantavan tätä riippumattomuutta.

Firth (1997) tutki kokonaispalkkioiden ja oheispalkkioiden yhteyttä, mutta ei saanut selvää vastausta siihen, miksi konsultointipalkkioiden ja kokonaispalkkioiden välillä oli positiivinen yhteys käytettäessä norjalaista tutkimusaineistoa. Tilintarkastuspalkkioita ja oheispalkkioita selittävät pääasiassa samat asiat, tosin riskipremio näkyy yleensä vain tilintarkastuspalkkioiden hinnassa, ei oheispalkkioiden.

Vieru ja Schadevitz (2010) saivat selville tutkimuksessaan, että yhtiöillä, joilla on suuri eroavaisuus FAS -ja IFRS -tilinpäätöskäytäntöjen välillä, maksoivat IFRS-standardeihin siirtymisen yhteydessä korkeampia oheispalkkioita kuin sellaiset, joilla käytäntöjen vastaavuus on suurempi. Tutkimus on tehty suomalaisista pörssiyhtiöistä niiden siirtyessä suomalaisesta FAS-tilinpäätöskäytännöstä EU:n vaatimiin IFRS-standardeihin pohjautuviin tilinpäätöskäytäntöihin. Aikaisemmissa tutkimuksissa on yleensä löydetty positiivinen yhteys tilintarkastuspalkkioiden ja oheispalkkioiden väliltä. On myös tutkimuksia, jotka osoittavat että tilintarkastuspalkkioihin ja oheispalkkioihin vaikuttavat pääasiassa samat tekijät (Whisenant *et al.* 2003, Hay *et al.* 2006). Jos näin on, merkittävä positiivinen kerroin näiden kahden palkkiotyypin välillä voi johtua mallin vääränlaisesta määrittämisestä. On myös kiistelty siitä, onko tilintarkastajien suotavaa tarjota konsultointipalveluja, jotta he voisivat säilyttää riippumattomuutensa. Sarbanes-Oxley-laki (2002) jopa kieltää tilintarkastusyhtiöiltä tietynlaisten johdon konsultointipalvelujen tarjoamisen. (Vieru ja Schadevitz 2010.)

Simunic (1984) esitti ensimmäisenä näkemyksen, että konsultoinnista saatava tieto vuotaisi tilintarkastukseen (knowledge spillover), jolloin syntyisi etuja hinnassa tilintarkastusasiakkaalle. Pohjois-amerikkalaisella aineistolla toteutetut tutkimukset eivät ole todistaneet että kustannussäästöjä ilmentyisi, ja Simunic (1984) ja Palmrose (1986) ovat molemmat tutkimuksissaan todenneet positiivisen yhteyden korkeampien tilintarkastuspalkkioiden ja korkeampien oheispalkkioiden välillä. Davis, Ricchiute ja Trompeter (1992) ovat tutkineet tilintarkastuksen työmäärän yhteyttä tilintarkastuspalkkioihin ja oheispalkkioihin erään tilintarkastusyhteisön asiakasaineistolla, johon kuului pieniä yhtiöitä ja otos käsitti 64 oheispalveluiden

ostajaa ja 34 pelkkien tilintarkastuspalvelujen ostajaa. Tällä pienemmällä aineistolla saatiin tulokseksi, että tietovuotoja ei tapahdu juurikaan oheispalkkioista tilintarkastukseen, mutta tässä ei oteta huomioon suuria yhtiöitä, ja aineistoa on vain yhdeltä tilintarkastuspalvelujen tarjoajalta.

Monesti yritysostot kasvattavat tilintarkastuspalkkioita yhtiön kasvamisen ja lisääntyvän kompleksisuuden myötä. Yhtiöiden järjestelmät ja kirjauskäytännöt pitää pyrkiä yhdenmukaistamaan ja harmonisoimaan tilinpäätöskäytännöt. Tämän vuoksi liikearvon ja arvonalentumisten vaikutuksia ja yhteyttä tilintarkastuspalkkioihin ja oheispalkkioihin pystytään ehkä selvemmin tutkimaan suuremmilla kuin pienemmillä yrityksillä. Yritysten kompleksisuus luultavasti myös lisää oheispalkkioiden suuruutta ja niiden ilmentymistä yritysten tilinpäätöksissä.

4 LIIKEARVO JA IFRS-SÄÄNTELY

4.1 IFRS:n tavoitteet ja periaatteet

Euroopan unionin IAS-asetus tuli voimaan 14.9.2002, ja sen myötä IFRS- raportointi ulottui koskemaan kaikkia EU:n alueella toimivia julkisesti noteerattuja yhtiöitä koosta tai kansainvälisyydestä riippumatta. Asetuksen mukaan IFRS:n periaatteiden mukainen tilinpäätös on tullut laatia viimeistään vuodesta 2005 lähtien. Asetuksessa on kuitenkin huomioitu mm. kansainvälisyys siirtymäsäännöksillä, esimerkiksi US GAAP -normistoa käyttävien yhtiöiden on ollut mahdollista siirtyä IFRS:n alkaen vuodesta 2007. Suomessa pörssiyritykset ovat pitkään tehneet tilinpäätöksensä Suomessa käytettävien FAS-standardien (Finnish Accounting Standards) mukaan. Siirtyminen IFRS-standardeihin saattoi aiheuttaa huomattavasti lisätyötä sellaisille yhtiöille, jotka ovat aiemmin noudattaneet vain Suomessa käytettäviä tilinpäätösstandardeja. IFRS ja FAS eroavat huomattavasti tilinpäätöskäytännöiltään. IFRS on periaatepohjainen tilinpäätöskäytäntö, kun taas FAS on sääntöpohjainen järjestelmä, ja tämä taas saattaa lisätä tilintarkastusriskiä. Euroopan unionin jäsenmaana Suomen pitää noudattaa Euroopan komission antamia tilintarkastusdirektiivejä, Suomi liittyi EU:hun vuonna 1995. Suomessa tilintarkastukseen liittyvät direktiivit laitetaan käytäntöön Tilintarkastuslailla (936/1994). (Niemi 2005: 306-307; Haaramo & Rätty 2009: 46-47; Vieru & Schadevitz 2010: 13-14.)

IFRS Foundation on yksityisoikeuden elin, jonka yhteydessä toimivat International Accounting Standards Board (IASB) ja kansainvälisten tilinpäätöskysymysten tulkintakomitea International Financial Reporting Interpretations Committee (IFRIC). Nämä yhdessä antavat listayhtiöiden tilinpäätössääntelyä Euroopassa (IFRS-standardit). Euroopan komission asetuksella annetut IFRS-standardit sitovat listayhtiöitä. Tilinpäätössääntely hyväksytään EU-lainsäädännöksi erillisellä komiteamenettelyllä. IFRS on termi taloudellista tilinpäätösinformaatiota säätelevistä standardeista, joista aikaisemmin käytettiin termiä IAS. Näitä lyhenteitä käytetään nykyisin rinnakkain tarkoitettaessa kansainvälisiä tilinpäätösstandardeja (Finanssivalvonta 2011; PricewaterhouseCoopers 2004.)

IFRS-standardien hyväksymismenettelyä Euroopassa hoitavat European Financial Reporting Advisory Group (EFRAG) ja tilinpäätöskysymysten sääntelykomitea (Accounting Regulatory Committee, ARC). EFRAG antaa mielipiteensä komissiolle sen pohtiessa, voidaanko IASB:n standardi tai IFRIC:in tulkinta ottaa mukaan EU:n lainsäädäntöön. Jäsenmaiden ministeriöiden edustajista koostuva sääntelykomitea esittää tämän jälkeen komissiolle standardin tai tulkinnan hyväksymistä tai hylkäämistä. Komissiota avustaa myös erityinen Standards Advice Review Group (SARG), joka arvioi EFRAG:in antamien lausuntojen puolueettomuutta ja tasapuolisuutta. (Finanssivalvonta 2011.)

EU:n yhteispäätösmenettelyssä komissiota avustaa valvonnan sääntelyä toteuttava komitea (Regulatory Procedure with Scrutiny Committee, RPSC). Suomen arvopaperimarkkinalaki (495/1989) velvoittaa julkisen kaupankäynnin kohteena olevien arvopaperien liikkeellelaskijoita julkistamaan yhtiön arvopaperien arvoon olennaisesti vaikuttavat päätökset ja muut asiat. Tietojen julkistamisessa ei saa tapahtua aiheetonta viivytystä, yhtiöllä on tiedonantovelvollisuus. Päämääränä on saavuttaa sijoittajille yhdenvertainen, tasapuolinen ja samanaikainen mahdollisuus tiedonsaantiin. Annetun tiedon tulee olla luotettavaa, kattavaa, oikea-aikaista ja vertailukelpoista. Tällä turvataan olennaiset ja riittävät tiedot sijoittajan käyttöön perustellun arvion tekemiseksi liikkeellelaskevasta yhtiöstä ja sen arvopapereista. Listautumisvaiheessa yhtiön tiedonantovelvollisuus rajoittuu listalleottoesitteeseen, tämän jälkeen yhtiöllä on säännöllinen ja jatkuva tiedonantovelvollisuus. Yhtiön on julkaistava vuosittain kooste tiedoista, jotka se on edellisenä tilikautena antanut arvopaperimarkkinoiden säännösten perusteella. (Finanssivalvonta 2011.)

15.2.2007 tuli Suomessa voimaan arvopaperimarkkinalain muutoksella toteutettu avoimuusdirektiivi. Direktiivillä pyritään yhdenmukaistamaan arvopaperien liikkeellelaskijoiden tietoihin liittyviä avoimuusvaatimuksia (2004/109/EY). Voimaantulosta mukaan lukien yhtiöiden osavuositarkastukset on laadittava kansainvälisiä tilinpäätösstandardeja (IFRS) noudattaen pääsääntöisesti kulloinkin kuluvan vuoden kolmelta, kuudelta ja yhdeksältä ensimmäiseltä kuukaudelta. Osa liikkeeseen laskeneista yhtiöistä voi kuitenkin päättää, etteivät ne tee osavuositarkastusta kolmen ja yhdeksän kuukauden ajalta, jos ne täyttävät tietyt valtiovarainministeriön asetuksella (153/2007) säädetyt edellytykset. Edellytykset

liittyvät markkina-arvoon, toimialan luonteeseen tai muuhun vastaavaan seikkaan. Näiden yhtiöiden pitää julkistaa selvitys ensimmäisen ja toisen puolivuotiskauden aikana. Selvityksen tulee noudattaa osavuosikatsauksesta annettuja säädöksiä. Säännöllisen tiedonantovelvollisuuden perusteella julkistettuja tietoja tulee säilyttää lain mukaan yleisön saatavilla Internet-sivuilla viiden vuoden ajan. Sama koskee julkisen kaupankäynnin järjestäjää. (Valtionvarainministeriö 2007.)

4.2 Liikearvon käsite

IASB on uudistanut standardeja liittyen yritysyhteenliittymiin keväällä 2004. Tarkoituksena on ollut parantaa laskennan laatua ja sopivuutta kansainvälisesti liittyen yritysyhteenliittymien ja liikearvon laskentaan, sekä aineettomien varojen laskentaan joita saadaan yritysyhteenliittymien yhteydessä. Uudistus on koskenut IAS 38 -standardia aineettomista varoista ja IAS 36 -standardia varojen alentumisesta. Lisäksi luotiin uusi standardi IFRS 3 yritysyhteenliittymistä. Muutokset ovat merkittäviä, ja niillä on huomattava vaikutus yrityskauppojen kirjauskäsittelyyn (PricewaterhouseCoopers 2004.)

Liikearvo voi syntyä hankittaessa yrityksen liiketoiminta ilman, että hankitaan kyseisen yrityksen osakkeita. Se voi syntyä myös osakkeita hankittaessa, jos samalla syntyy joko määräysvalta tai huomattava vaikutusvalta toiseen yritykseen. Konsernitilinpäätöksessä otetaan huomioon tällainen liikearvo. (Haaramo & Rätty 2009: 291- 293). Kun hankintameno ylittää hankintakohteen nettovarallisuudesta hankitun osan käyvän arvon, on syntynyt liikearvo. Liikearvo on aktivoitava taseeseen itsenäisenä aineettomana hyödykkeenä. Liikearvon hankintamenon kirjanpitoarvon pitävyyttä testataan vuosittain arvonalentumistesteillä. Liikearvon määrä vähenee arvonalentumistestien kautta sitä mukaa, kun liiketoimintojen yhdistymisestä syntyneitä etuja yrityskokonaisuudelle kertyy. Etujen kertyminen voi johtua yleisistä synergiaeduista, tai sellaisten aineettomien hyödykkeiden käytöstä, joita ei voida erottaa liikearvosta. (Rätty & Virkkunen 2004: 409.)

4.3 IFRS 3 -standardi ja tilinpäätösraportointi

4.3.1 Liikearvosta tilinpäätösraportoinnissa

Pääomamarkkinat vaikuttavat merkittävästi nykyään talousraportoinnin sisältöön ja sääntöihin. IFRS-standardit, jotka pyrkivät antamaan oikean ja monipuolisen kuvan yrityksestä moniin tarpeisiin, ovat tulleet jäädäkseen. IFRS-raportoinnin tarkoituksena on lisätä lukijan tietämystä yrityksestä, ja sen periaatteissa korostetaan käypää arvoa. IFRS-standardeissa käytetty käsite ”käypä arvo” on realisointiarvoa ja nykyarvoa laajempi käsite. Käypiin arvoihin kirjaaminen ei ole helppoa, sillä aikaisemmin on käytetty suomalaisen tilinpäätöskäytännön mukaan historiallisia arvoja. Hankintameno- ja jälleenhankintameno- arvostaminen (joita on perinteisesti käytetty suomalaisessa tilinpäätöskäytännössä), ovat luonteeltaan kustannusperusteisia, ja nämä näkyvät taseessa siten, mitä omaisuuserän hankinta maksoi tai maksaa tällä hetkellä. Käypään arvoon arvostettaessa arvioidaan myös omaisuuserän tuottoa, nykyarvo arvioidaan välittömästi ja realisointiarvo muodostuu siitä, miten ostajat arvioivat omaisuuserän tuottavan, ja tämä heijastuu sen hetkisiin markkinahintoihin. Nykyarvoon perustuva arvostus on poikkeavin periaate IFRS-pohjaisissa arvostustavoissa verrattuna siihen, mitä Suomessa on aiemmin totuttu käyttämään. (Kallunki & Niemelä 2004; Huikku & Silvola 2012.)

Yksi tällaisista käypää arvoa korostavista menettelytavoista on liikearvojen testaus. Ennen IFRS-standardien soveltamista liikearvot oli poistettava viidessä vuodessa, viimeistään 20 vuodessa. IFRS-tilinpäätöksessä tämän tilalla liikearvonarvon alentumistestaus, jonka perustana on odotettu rahavirta. Jos liikearvo ei ole testin mukaan pienentynyt, kulukirjaustakaan ei tehdä. Standardien mukaan liikearvoa voi testata kahdella tavalla, joista ensimmäinen on käypä arvo vähennettynä myynnin kustannuksilla (fair value less costs to sales) ja käyttöarvo (value in use). Arvon alentumista ei synny, jos näillä menetelmillä arvostettaessa ei arvon alentumista tule kirjata. (Kallunki 2000; Huikku & Silvola 2012.)

Liikearvo ja muut aineettomat hyödykkeet voivat olla huomattaviakin eriä monien yritysten tilinpäätöksissä. Tällä on merkitystä sijoittajille, joita uusi liikearvojen testaus- ja kirjauskäytäntö hämmentää. Suomalaisen pörssi-yhtiön omasta pääomasta

liikearvoa on noin 19 %, ja yli kolmasosalla yhtiöistä liikearvoa on jopa yli 50 %. Tilintarkastajien mielestä liikearvon määrä on olennaista tilinpäätöksessä. Liikearvon arvonalentumisella ei ole suoraa kassavirtavaikutusta, mutta se pienentää tuloslaskelmassa tulosta ja voi vaikuttaa oman pääoman heikentymisen vuoksi myös osingonjakoon. Omavaraisuuden aleneminen voi vaikuttaa myös rahoituskovenantteihin. (Huikka & Silvola 2012.)

Liikearvo on ostetun yrityksen käypään arvoon arvostettujen nettovarojen ja yrityksen ostohinnan erotus (Scott 2008: 248- 252). Liikearvon kanssa taseen pitkäaikaisiin varoihin arvostetaan aineelliset käyttöomaisuushyödykkeet, sijoituskiinteistöt, osuudet osakkuusyhtiöissä, muut rahoitusvarat, saamiset ja laskennalliset verosaamiset. Lyhytaikaisiin varoihin taas lasketaan vaihto-omaisuus, myyntisaamiset ja muut saamiset, ennakkomaksut, käypään arvoon tulosvaikutteisesti kirjattavat rahoitusvarat, rahavarat ja myytävänä olevat pitkäaikaiset varat (Yritystutkimusneuvottelukunta 2006: 12). Yrityksen suorittaman arvonalentumistestauksen tuloksiin vaikuttavat ennustetut kassavirrat ja niiden kasvuprosentti, diskonttauskorko, sekä rahavirtaa tuottavan yksikön määrittely. Jos yksikön kirjanpitoarvo ylittää siitä kerrytettävissä olevan rahamäärän, syntyy arvonalentumistappio, josta yhtiön on tehtävä arvoalentumiskirjaus. Yhtiön pitää myös raportoida tästä tilinpäätöksen liitetiedoissa (Huikka & Silvola 2012).

Yrityksen antaman liikearvon arvonalentumistestausinformaation tulisi täyttää standardien vaatimukset, ja sen olisi oltava tämän lisäksi johdonmukaista ja selkeää. Finanssivalvonnan (2009) teettämästä IFRS-valvontaa käsittelevästä raportista kävi ilmi, että lähes viidesosa yhtiöistä ei esittänyt standardien vaatimia herkkyyssanalyysitietoja, ja kolmasosa oli kyllä laajentanut tietojaan, mutta tiedon laatu ei ollut juuri parantunut. Yksikään yhtiö ei esittänyt kaikkea vaadittua herkkyyssanalyysitietoa. Rahoitustarkastus (nykyisin FIVA) on kiinnittänyt huomiota liikearvojen kasvuun yhtiöiden taseessa. Rata julkaisi selvityksen, jossa se tutki listayhtiöiden vuoden 2005 tilinpäätöksiä. Johtopäätös oli, että monet pörssiyritykset eivät kertoneet riittävästi tietoa liikearvon kirjaamiseen vaikuttaneista tekijöistä. Finanssivalvonnan (entinen RATA) mukaan suuriin liikearvoihin liittyy riski, että niitä voidaan joutua alentamaan, jos odotusten mukaiset synergiaedut ja muut vastaavat edut eivät toteudu. Ylijäänyt summa kauppahinnasta kirjataan yritysoston

yhteydessä liikearvoksi, jos sitä ei pystytä allokoimaan muille omaisuuserille ja veloille, ostavan yrityksen taseesta tulee silloin aineettomampi (Huikka & Silvola 2012).

Liikearvon arvonalentumisia on kirjattu vähän suomalaisissa pörssiyrityksissä, vaikka arvonalentumisia olisi voinut odottaa hiljattain koetun taloudellisen taantuman johdosta. Tähän ovat tukiusti vaikuttaneet laskentatekniset syyt, kuten pitkän aikavälin laskenta ja organisaatorakenteen muutos. Yritysjohdolla saattaa olla myös motivaatio pitää liikearvoa yhtiön taseessa, koska sillä on vaikutusta osingonmaksuun, omavaraisuuteen sekä luotonantajien kovenantteihin (Huikka & Silvola 2012.)

Käyttöarvoon sisältyvä puskuri on koettu ongelmalliseksi mietittäessä liikearvon arvonalentumisia. Liikearvo voi korkeintaan olla hankinta-ajankohdan käypä arvo. Yrityskaupan yhteydessä hankintahinta kirjataan käypään arvoon, ja nettovarallisuus kirjataan tätä alemmaksi. Erotus allokoidaan eri omaisuuserille, ja loppu näkyy taseessa liikearvona. Vaikka yrityskaupan jälkeen kerrytettävissä oleva rahamäärä kasvaisi, hankintahetken käypää arvoa ei voi korottaa, vaikka liikearvon määrä oikeasti kasvaisikin. Näin ollen käyttöarvo sisältää eräänlaista puskuria, joka ei näy taseessa, mutta se on kyllä olemassa kerrytettävän rahavirran laskelmissa. Arvonalentumiskirjaus taas tehdään, jos käyttöarvo on hankinta-ajankohdan mukaista käypää arvoa pienempi. Arvonalentumisia on ehkä tullut vähän taantuman aikana, koska monilla yrityksillä liikearvon määrä on oikeasti noussut yrityskaupan jälkeen, mutta se ei näy taseessa. Kun käyttöarvo sitten taantuman johdosta laskee, on se kuitenkin vielä käypää arvoa suurempi jolloin alaskirjausta ei tarvitse tehdä. (Huikka & Silvola 2012).

4.3.2 IFRS 3 -standardi yritysyhteenliittymistä

Liikearvosta on kerrottu IFRS 3 -standardissa, jossa käsitellään yritysyhteenliittymiä. Sen mukaan yrityksen ostaja saa merkitä hankitun liikearvon yritysyhteenliittymän yhteydessä varoiksi. Liikearvo edustaa maksua, joka on tehty tulevaisuuden taloudellisista hyödyistä, joita ei voida yksittäisesti identifioida tai

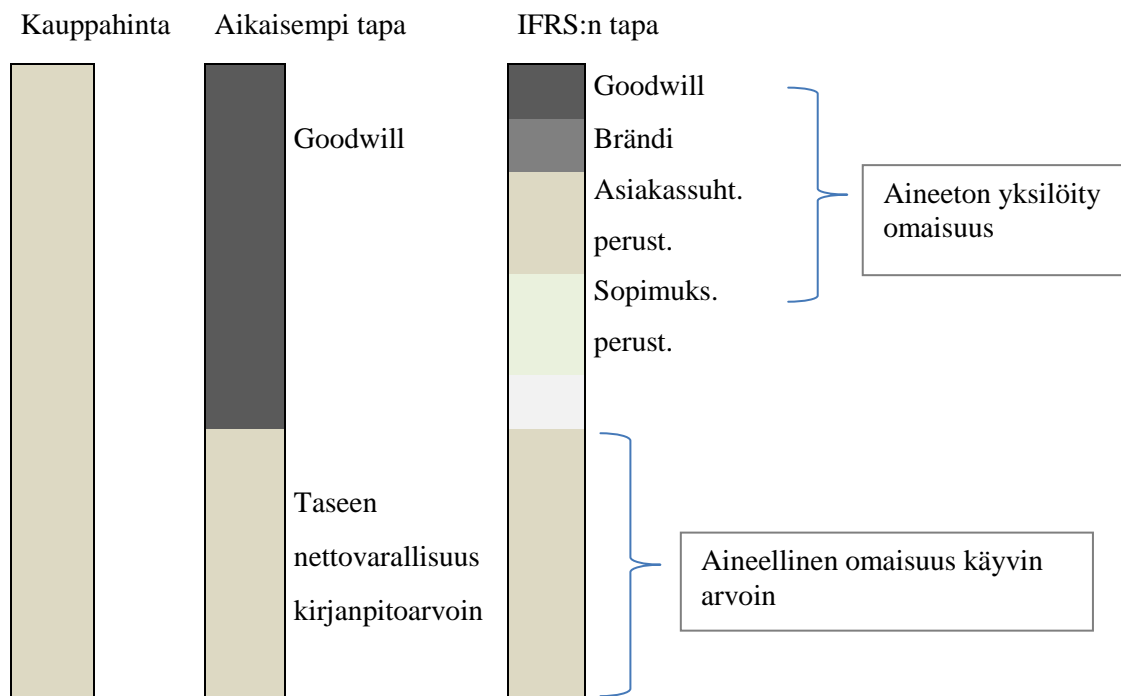
eritellä. Liikearvoa, joka syntyy yritysyhteenliittymässä, ei saa myöskään poistaa. Sen sijaan liikearvoa pitää testata vuosittain, ja useamminkin, jos olosuhteiden muuttuessa liikearvon määrän voidaan odottaa muuttuvan. Testaus tehdään kuten IAS 36- standardissa. (IASB 2006: 290- 291).

IFRS 3 -standardin mukaan konsernitilinpäätöksessä yhteenliittymien tilinpäätöskäsittelyn yleisperiaate on hankintamenomenetelmä. Yhdistelmä- eli pooling- menetelmän käyttöä ei enää sallita, joten yhdistelyn seurauksena syntyy tavallisesti liikearvo. Standardia sovelletaan liiketoiminnan hankintaan, ja näin ollen sen ulkopuolelle jäävät erillisten omaisuuserien hankintatilanteet. Jokaisen tilinpäätöksen yhteydessä tehdään arvonalentumistesti, ja mahdolliset kulukirjaukset tehdään testin pohjalta. Arvonalentumistestin perustana ovat liikearvoon liittyvät rahavirtaodotukset. (Leppiniemi & Walden 2009: 57- 58).

IFRS 3 -standardia on uudistettu IASB:n ja FASB:n yhteistyönä, ja standardia tulee soveltaa uudistetussa muodossaan 1.7.2009 tai sen jälkeen alkavilta tilikausilta. IFRS 3 -standardiin perustuvan hankinnan kohteena ovat kaikki toisen yrityksen yksilöitävissä olevat varat ja velat, jotka tulee hankintahetkellä arvostaa käypään arvoon. Yksilöitävyys ja käypään arvoon arvostaminen koskevat sekä aineellisia että aineettomia omaisuuseriä. Aineettomiin hyödykkeisiin liittyy erinä, joita ei ole merkitty lainkaan hankinnan kohteen taseeseen. Yksilöitävissä olevia aineettomia hyödykkeitä ovat mm. yrityksen brändi, sopimukseen perustuvat oikeudet, asiakassuhteisiin perustuvat oikeudet sekä teknologiaan perustuvat oikeudet (esim. patentit). Aineettomien hyödykkeiden arvo perustuu käypään arvoon, joka voi olla joko markkinahinta tai arvonnäytösmenetelmällä (nykyarvo) saatu hinta. Jos aineetonta omaisuutta ei voida määrittää luotettavasti, tulee se taseessa sisältymään liikearvoon. (Kallunki & Niemelä 2004: 192-195.)

Kuviosta 1 huomataan, miten liikearvon käsittely tilinpäätöksen yhteydessä on muuttunut siirryttäessä IFRS-standardien käyttöön yrityksissä viimeistään 2005 alusta alkaen. Kun ennen FAS-standardien mukaan erotettiin toisistaan tilinpäätöksessä yrityskaupan tapahduttua vain liikearvo ja taseen nettovarallisuus kirjanpitoarvoin, erotetaan omiksi erikseen nykyisin liikearvo, brändiarvo, asiakassuhteisiin perustuvien kassavirtojen arvo ja sopimuksiin perustuvien

kassavirtojen arvo, jotka diskontataan nykyarvoihin. Näistä muodostuu yrityksen aineeton yksilöity omaisuus, ja taseessa toisena osana on yrityksen aineellinen omaisuus käyvin arvoin. Nämä kaikki osat kuuluvat yrityksen kauppahintaan sitä ostettaessa.

Kuvio 1. Omaisuserien arvostus IFRS-standardeissa verrattuna entiseen käytäntöön (Kallunki ja Niemelä 2004 s. 195)

4.4 IAS 36 –standardi: omaisuserien arvon alentuminen

IAS 36 -standardin avulla pyritään selvittämään, tulisiko sen rahavirtaa tuottavan yksikön, johon liikearvo liittyy, kirjanpitoarvoa alentaa. Vertailuarvoksi lasketaan kyseisen yksikön kerrytettävissä oleva rahamäärä käyttöarvon perusteella. Mikäli vertailuperusteen mukainen arvo on alempi kuin yksikön kirjanpitoarvo, tulee kirjata arvonalentumistappio ja se tulee kohdistaa ensin liikearvoon ja sen jälkeen muiden yksikköön kuuluvien hyödykkeiden tasearvoihin. (Yritystutkimusneuvottelukunta 2006: 16).

IAS 36 -standardin mukaan arvonalentumistestaus on tehtävä aina, kun siihen voi olla tarvetta. Testaamisessa pitää ottaa huomioon kassavirrat, joita varasta arvioidaan tulevaisuudessa saatavan, sekä näiden mahdolliset ajoitusten muutokset. Testaamisessa pitää huomioida myös kyseisen ajan rahan arvostus esitettynä riskittömällä korolla, sekä muut mahdolliset tekijät, joita voi olla mm. maksukyvyttömyys. Maksukyvyttömyys voi heijastua muihin markkinaosapuoliin heidän arvioidessaan varasta saatavia kassavirtoja. IAS 36 -standardia käytetään arvotettaessa varoja, jotka luokitellaan: tytäryhtiöiksi jotka määritellään IAS 27:ssä (Konsernitilinpäätös ja erillistilinpäätös), osakkuusyhtiöiksi jotka määritellään IAS 28:ssa (Sijoitukset osakkuusyhtiöihin) ja yhteisyrityksiksi jotka määritellään IAS 31:ssä (Osuudet yhteisyrityksissä). Kun käsitellään muita varoja, seurataan IAS 39 -standardia. (IASB 2006: 1453- 1457, KHT-Media 2010: 545-577.)

IAS 36 –standardin mukaan liikearvon testaus on tehtävä siihen liittyvän kassavirtoja tuottavan yksikön Cash Generating Unit (CGU) testaamisen yhteydessä. Testaaminen suoritetaan allokoimalla liikearvon kirja-arvo kassavirtoja tuottaviin yksiköihin. Jos CGU:n kerrytettävissä oleva rahamäärä ylittää sen kirjanpitoarvon, sekä CGU:n että siihen allokoitun liikearvon arvon ei katsota alentuneen, jolloin alaskirjaustakaan ei tehdä. Jos CGU: kirjanpitoarvo ylittää sen kerrytettävissä olevan rahamäärän, uudistetussa IAS 36 –standardissa edellytetään, että ylimenevä osa vähennetään tuloslaskelmassa liikearvon arvonalentumistappiona. Mikäli kirjanpitoarvon ja kerrytettävissä olevan rahamäärän erotus ylittää CGU:lle allokoitun liikearvon kirjanpitoarvon, ylimenevä osa vähennetään CGU:n muiden hyödykkeiden kirjanpitoarvoista tasasuhtaisesti. Tämä testausprosessi on oletettavasti yrityksille hyvin aikaavievä tehtävä, ja käsittää jokaisen CGU:n arvonmäärityksen vuosittain. Haastava tehtävä voi edellyttää lisäresursseja asiantuntijatahoilta. (PricewaterhouseCoopers 2004.)

4.5 IAS 38 -aineettomat hyödykkeet

IAS 38 -standardi 38 sisältää aineettomien hyödykkeiden määritelmän. Hyödykkeet voidaan identifioida aineettomaksi, jos ne voidaan erottaa kokonaisuudesta ja myydä,

siirtää, lisensoida, vuokrata tai vaihtaa joko itsenäisesti tai erillisellä sopimuksella, varalla tai vakuudella. Hyödykkeet voidaan siis tällöin erottaa liikearvosta, ja niitä voidaan käsitellä erillisenä kokonaisuutena. Aineettomia hyödykkeitä voidaan testata samalla lailla kuin liikearvoa, mutta vain silloin, jos on odotettavissa, että varojen arvo laskee. Sisäisesti tuotettua liikearvoa ei saa arvostaa hyödykkeenä, jos se ei ole erotettavissa kokonaisuudesta, eikä sitä eritellä sopimuksessa eikä muissakaan lainvaltaisissa oikeuksissa. Kansainvälisissä IFRS-standardeissa on ohjeet sisäisen liikearvon erottamiseksi kokonaisuudesta. Prosessi on kolmivaiheinen; on tutkimusvaihe, kehitysvaihe ja tunnistamisvaihe. (IASB 2006: 1632- 1665, KHT-yhdistys 2010: 639-645).

KHT-yhdistys (2010) määrittelee IAS 38 –standardin mukaisen aineettoman hyödykkeen yksilöitävissä olevaksi ei-monetaariseksi omaisuuseräksi, jolla ei ole aineellista olomuotoa. Yhteisöt voivat käyttää voimavaroja, tai niille voi syntyä velkoja aineettomien voimavarojen hankkimisesta, kehittamisestä, ylläpidosta tai parantamisesta. Aineettomia voimavaroja voivat olla esimerkiksi tieteellinen tai tekninen tietämys, lisenssit, henkilöstön osaaminen, markkinatiedot ja tavaramerkit. Aineettomasta hyödykkeestä saatava vastainen taloudellinen hyöty saattaa sisältää tavaroiden tai palvelujen myyntituloja, kustannussäästöjä, tai muuta hyötyä, joka syntyy yhteisön käyttäessä omaisuuserää kuten esimerkiksi tietämys. Erän merkitseminen taseeseen edellyttää, että se on sekä aineettoman hyödykkeen määritelmän mukainen että täyttää kirjaamisedellytykset. Aineettoman hyödykkeen saa merkitä taseeseen, jos on todennäköistä, että omaisuuserästä odotettavissa oleva taloudellinen hyöty koituu yhteisön hyväksi, ja omaisuuserän hankintameno on määritettävissä luotettavasti. Aineeton hyödyke on arvostettava hankintamenoon.

Taulukosta 1 havaitaan, että IFRS 3 –standardissa on eritelty aineettomat hyödykkeet viiteen ryhmään. Taulukko perustuu PricewaterhouseCoopersin (2004) erittelyyn IFRS 3 –standardin sisältämistä esimerkeistä yksilöitävyyskriteerit täyttävistä aineettomista hyödykkeistä. Yksilöitävyyskriteerit voivat olla yksityiskohtaisiakin, mutta aineettomien hyödykkeiden identifiointi edellyttää aina ostetun liiketoiminnan menestystekijöiden analysointia ja niihin liittyvien aineettomien hyödykkeiden tunnistamista. Oikeiden aineettomien hyödykkeiden tunnistaminen on edellytys yrityksen kassavirtojen oikeaan kohdistamiseen hyödykkeille.

Taulukko 1. IFRS 3-standardin sisältämiä esimerkkejä yksilöitävyyssuhteiden täyttävistä aineettomista hyödykkeistä

Markkinointiin liittyvät
Tavaramerkit, tuotemerkit, liikemerkit, palvelumerkit, sertifikaatit, verkkotunnukset, myyntiasut, palveluasut, lehden sivupää, kilpailukieltosopimukset
Teknologiaan perustuvat
Patentoitu ja patentoimaton teknologia, tietokoneohjelmistot, tietokannat, liikesalaisuudet (salaiset kaavat, prosessit ja reseptit)
Asiakkaisiin liittyvät
Asiakaslistat, tilauskanta, asiakassopimukset ja niihin liittyvät asiakassuhteet, sopimukseen perustumattomat asiakassuhteet
Taiteeseen liittyvät
Näytelmät, oopperat, baletit, kirjat, aikakauslehdet, sanomalehdet ja muut kirjalliset tuotokset, Musiikilliset työt (sävellykset, sanoitukset, mainossävelet)
Videofilmit ja muut audiovisuaaliset materiaalit
Sopimusperusteisia
Lisensointi- ja rojaltsopimukset, vuokrasopimukset, rakennusluvut, franchising-sopimukset, mainos-, rakentamis-, hallinnointi-, palvelu- ja tavarantoimitussopimukset, toiminta- ja lähetysoikeudet, käyttöoikeudet, työsopimukset, rahoitusvarojen hoitosopimukset

Aineettomien hyödykkeiden arvostamisessa voidaan käyttää markkinaperusteista, tuottooperusteista tai kustannusperusteista lähestymistapaa. Markkinaperusteisessa tavassa arvio aineettoman hyödykkeen arvosta perustuu aktiivisilla markkinoilla vastaavista hyödykkeistä maksettuihin hintoihin. Vastaavien hyödykkeiden ajankohtaiset markkinahinnat indikoivat arvostettavan hyödykkeen käypää arvoa. Tuottooperusteista tapaa sovelletaan yleisimmin aineettomien hyödykkeiden arvonmäärittämisessä. Aineettoman hyödykkeen käypä arvo määritetään laskemalla odotettujen hyödykkeen avulla saavutettavien, tulevien taloudellisten hyötyjen nykyarvo. Käypä arvo voidaan määrittää useiden eri menetelmien avulla. Suurimmat haasteet tuottooperusteisessa lähestymistavassa liittyvät näkökohtiin, jotka koskevat hyödykkeeseen liittyvien tulevien kassavirtojen ennustamista ja eriyttämistä, soveltuvan diskonttaustekijän määrittämistä sekä hyödykkeen jäljellä olevan taloudellisen käyttöiän arviointia. Kustannusperusteisessa lähestymistavassa arvonmäärittäjän on huomioitava kaikki kustannukset, jotka liittyvät hyödykkeen uudelleenvalmistamiseen tai hankkimiseen. Arvostamisen perustana on oletus, että ostaja ei ole valmis maksamaan hyödykkeestä enempää kuin samanarvoisen hyödyn

tuottavan hyödykkeen hankkimisesta tai valmistamisesta aiheutuvat kustannukset. Uudelleenvalmistuskustannuksia on arvonmäärityksen yhteydessä oikaistava kulumisesta tai epäkuranttiudesta aiheutuneella arvonalentumisella.(PricewaterhouseCoopers 2004).

5 TUTKIMUSAINEISTO JA MENETELMÄT

5.1 Tutkimusaineisto

Tutkimusaineisto sisältää suomalaisia pörssiyhtiöitä, joiden taseessa on liikearvoa ja arvonalentumisia. Alkuperäinen aineisto käsittää 48 yhtiötä, joiden tiedot on kerätty vuosilta 2005 - 2009. Yhtiöitä on aineistossa useilta toimialoilta. Dataa löytyy hyvin suomalaisten yritysten liikearvoista taseessa eri vuosilta, mutta arvonalentumisten osuus on huomattavasti pienempi. Arvonalentumisia on tehty pääasiassa vasta viiden - kuuden viimeisen vuoden aikana, ja niitä on tehty hyvin vähän. Tämä hankaloittaa arvonalentumisten tutkimista, mutta niiden ilmentymisen yhteyttä tilintarkastajalle maksettuihin palkkioihin voidaan tutkia.

Tilintarkastuspalkkiotiedot ja tytäryritysten määrät on kerätty yhtiöiden julkisista vuosikertomuksista. Tilinpäätöstiedot ja tunnusluvut on etsitty Thomson Datastream-tietokannasta. Tutkimuksen tilintarkastuspalkkiodata perustuu osittain vuosien 2005-2007 osalta Vieru ja Schadevitzin (2010) tutkimuksessa käytettyyn aineistoon. Loput aineistosta on poimittu pääasiassa Thomson Datastream- tietokannasta. Joitakin tunnuslukuja on laskettu myös itse aineistoon, esimerkiksi vuosien 2008-2009 ROE-tunnuslukujen ja LEV-tunnuslukujen laskennassa on käytetty Thomson Datastream-tietokannan muuttujamäärittämissoppan (Thomson Reuters 2010) laskentatapoja, jotka ovat samanlaiset, kuin mitä Thomson Datastream- tietokannasta haetulla aineistolla on käytetty.

5.2 Regressiomallit ja hypoteesit

Regressiomallin pohjana on Simunicin (1980) esittämä tilintarkastuspalkkioiden määrittämisen malli. Siinä otetaan huomioon eri tekijät, jotka vaikuttavat tilintarkastuspalkkioihin. Malli on esitelty luvussa 3.1.1. Tilintarkastuspalkkioiden tutkimuksen isänä pidetyn Simunicin (1980) tutkimuksessa käytetään regressioanalyysia, ja sitä käytetään hyvin usein vieläkin tilintarkastuspalkkioiden tutkimisessa. Selittävät muuttujat ovat analyysissä riippumattomia muuttujia ja selitettävät muuttujat puolestaan riippuvia muuttujia. Tyypillinen tutkimusongelma sisältää kysymyksen: mitkä selittävät muuttujat selittävät tietyn kriteerimuuttujan

havaittua vaihtelua, ja miten ne sitä selittävät? Tässä tutkimuksessa pyritään selvittämään liikearvon määrän ja arvonalentumisten vaikutusta tilintarkastajille maksettuihin palkkioihin. Regressioanalyysin avulla mallitetaan ilmiötä ja ennustetaan havaintoja. Regressioanalyysin avulla etsitään ja/tai testataan selittäviä tekijöitä. Selittäviä tekijöitä ja niiden selitysasteita voidaan myös verrata keskenään. (Metsämuuronen 2008: 85-88, Heikkilä 2008: 236.)

Regressioanalyysissä voidaan erottaa kolme vaihetta. Ensimmäisessä vaiheessa valitaan mukaan tulevat muuttujat, toisessa vaiheessa tehdään itse regressioanalyysi ja kolmannessa vaiheessa tehdään saadulle mallille herkkyyshanalyysi. Muuttujat täytyy valita siten, että ne selittävät mielekkäästi ilmiötä. Muuttujien määrän on oltava oikeanlainen, ja otoksen on oltava kattava, jotta tulokset voivat kuvata hyvin ilmiötä. Liian pieni havaintojen määrä ja yksipuolisuus aiheuttaa liian korkean selitysasteen, eikä tulos kuvaa todellisuutta. Regressiomallin oletus on myös, että residuaalit(selittämättä jääneet osat) ovat normaalisti jakautuneet ja hajonta tasainen. (Metsämuuronen 2008: 87-90.)

Regressioanalyysia käytetään mallien testaamiseen. Vieru ja Schadevitz (2010) havaitsivat suuremman positiivisen yhteyden tilintarkastuksen oheispalkkioiden ja IFRS:n siirtymisen välillä pienissä ja keskisuurissa suomalaisissa yrityksissä. Samankaltainen tilanne on myös pörssiyrityksillä ajatellen uusia kirjaustapoja liittyen liikearvoon ja sen arvonalentumisiin. Yhtiöt joutuvat miettimään liikearvon kirjaamista ja arvonalentumista uudella tavalla, ja tarvitsevat asian suhteen ehkä konsultointia. Näin ollen on aiheellista käsitellä oheispalkkioita ja varsinaisia tilintarkastuspalkkioita erikseen omina malleina. Malleissa käytetyt muuttujat perustuvat aikaisemmissa tutkimuksissa hyväksi havaittuihin keinoihin mallittaa tilintarkastuspalkkioita (Simunic 1980; Niemi 2005; Vieru & Schadevitz 2010). Tutkimuksessa on otettu huomioon aikaisempien tutkimusten väite siitä, että kaikentyypisiä palkkioita selittävät pitkälle samankaltaiset asiat. Niinpä luotiin kolme regressiomallia, joissa on kaikissa samat selittävät tekijät. Tämä tehdään siksi, että huomattaisiin, onko eroa siinä, mitkä tekijät vaikuttavat erilaisiin palkkiotyyppeihin ja mitkä eivät. Kuten Niemen (2005) tutkimuksessa, käytetään kontrollimuuttujan LOSS tilalta yrityksen maksuvalmiudesta ja velkaisuudesta kertovia muuttujia QR ja LEV.

Malli 1 käsittelee kokonaispalkkioita, ja on muotoa:

$$\text{Malli 1: } \ln(FEE) = a + b_1 \ln GW + b_2 IMP + b_3 LEV + b_4 SQ(SUBS) + b_5 \ln(SIZE) + b_6 \ln(SAAMVAR) + b_7 ROE + b_8 QR + b_9 PWC + \varepsilon \quad (1)$$

Muuttujat LEV, SQ(SUBS), ln(SAAMVAR), ROE, QR ja ln(SIZE) ovat kontrollimuuttujia, joilla hallitaan yritysten erilaisten ominaisuuksien vaikutusta regressioanalyysin teossa. Näiden kaikkien muuttujien on todettu vaikuttavan tilintarkastuspalkkioihin joko suoraan tai välillisesti (kts. luku 3.1.). Ln(SAAMVAR), ROE ja QR kuvaavat yrityksen saamisten ja varaston määrää, kannattavuutta ja lyhyen aikavälin maksuvalmiutta. Nämä vaikuttavat myös yritykseen kohdistuvaan tilintarkastusriskiin. Dummy-muuttuja PWC kontrolloi mallissa PricewaterhouseCoopers- tilintarkastusyhtiön palkkiota nostavaa vaikutusta. Taulukossa 2 on esitetty muuttujien määrittelyt.

Kullekin mallin muuttujille lasketaan regressiokertoimet $b_1 \dots b_9$. Regressiokerroin kertoo, kuinka paljon selitettävä muuttuja ln(FEE) muuttuu, kun selittävää muuttujaa kasvatetaan yhden yksikön verran. Osa muuttujista käsittelee tilintarkastajan työmäärää, osa taas tilintarkastajalle kohdistuvaa riskiä tilintarkastuksesta. Dummy-muuttujilla on vaikutusta kumpaankin tekijään, jotka voivat vaikuttaa tilintarkastuspalkkioita. Liikearvon arvonalentumiset on otettu dummy-muuttujaksi, se voi vaikuttaa tilintarkastuspalkkioihin. Indikaattori PWC on valittu dummy-muuttujaksi, koska sillä on todettu olevan yhteys suurempiin tilintarkastuspalkkioihin yrityksillä. Tämän on arveltu johtuvan alakohtaisesta erikoistumisesta tai pelkästään yhtiön imagon ja laadun vaikutuksesta. Regressiomallien muuttujia on kuvattu taulukossa 2.

Taulukko 2. Regressiomallien muuttujat

Muuttuja	Kuvaus
$\ln FEE$	luonnollinen logaritmi yrityksen tilintarkastajille maksamista kokonaispalkkioista.
$\ln FEEAC$	luonnollinen logaritmi yrityksen tilintarkastajille maksamista varsinaisista tilintarkastuspalkkioista
$\ln FEECON$	luonnollinen logaritmi yrityksen tilintarkastajille maksamista oheispalkkioista
$\ln GW$	luonnollinen logaritmi yrityksen taseen sisältämästä liikearvosta
IMP	Liikearvon arvonalentumisia kuvaava dummy –muuttuja, joka saa arvon 1, jos arvonalentumisia on tapahtunut edellisestä vuodesta ja arvon 0, jos niitä ei ole tapahtunut
LEV	Yrityksen velkaisuusaste, laskettu Thomson Datastream- tietokannan muuttujamäärittelyjen mukaan, joissa jaetaan yhtiön kokonaisvelan määrä yhtiön taseen loppusummalla
$SQ(SUBS)$	yhtiön tytäryhtiöiden määrän neliöjuuri
$\ln(SIZE)$	luonnollinen logaritmi taseen loppusummasta
$\ln(SAAMVAR)$	luonnollinen logaritmi yrityksen saamisten ja varaston arvosta
ROE	Oman pääoma tuottoaste; lasketaan jakamalla yrityksen nettotulot yrityksen omalla pääomalla
QR	Quick ratio -lyhytaikaisen maksuvalmiuden tunnusluku
PWC	Yrityksen tilintarkastajasta riippuva dummy –muuttuja. Jos yritys on käyttänyt tilintarkastajana PricewaterHouseCoopersia (PWC) saa muuttuja arvon 1. Jos PWC ei ole yrityksen tilintarkastaja, saa muuttuja arvon 0

Kokonaispalkkioihin kuuluvat sekä varsinaiset tilintarkastuspalkkiot että tilintarkastuksen oheispalkkiot. Kokonaispalkkioiden voidaan ajatella kasvavan joko tilintarkastuspalkkioiden tai oheispalkkioiden kasvaessa. Kokonaispalkkiot voivat pienentyä jos jompikumpi palkkioista pienenee. Malli 2 käsittelee varsinaisia palkkioita, ja se on muotoa:

$$\text{Malli 2: } \ln FEEAC = a + b_1 \ln GW + b_2 IMP + b_3 LEV + b_4 SQ(SUBS) + b_5 \ln(SIZE) + b_6 \ln(SAAMVAR) + b_7 ROE + b_8 QR + b_9 PWC + \varepsilon \quad (2)$$

joissa $\ln(FEEAC)$ on luonnollinen logaritmi varsinaisista tilintarkastuspalkkioista. Muut muuttujat ovat samanlaisia kuin mallissa 1. Varsinaisiin tilintarkastuspalkkioihin vaikuttavat suureksi osaksi samat tekijät kuin

kokonaispalkkioihin ja oheispalkkioihinkin. Varsinaiisiin tilintarkastuspalkkioihin liittyy aina läheisesti asiakkaasta riippuva tilintarkastusriski. Myös joidenkin tilintarkastusyhteisöjen on todettu voivan laskuttaa pienempiä palkkioita kuin muiden. Tilintarkastuspalkkiot yleensä kasvavat yrityksen koon ja kompleksisuuden myötä, ja varsinkin, jos yrityksellä on paljon ulkomaisia tytäryhtiöitä (Niemi 2005; Firth 1997). Yrityksen vakavaraisuus ja maksuvalmius vähentävät asiakkaaseen kohdistuvaa tilintarkastusriskiä.

Malli 3 käsittelee tilintarkastuksen oheispalkkioita ja on seuraavanlainen:

$$\text{Malli 3: } \ln(FEECON) = a + b_1 \ln GW + b_2 IMP + b_3 LEV + b_4 SQ(SUBS) + b_5 \ln(SIZE) + b_6 \ln(SAAMVAR) + b_7 ROE + b_8 QR + b_9 PWC + \varepsilon \quad (3)$$

jossa $\ln(FEECON)$ on luonnollinen logaritmi yrityksen tilintarkastuksen oheispalkkioista, muut muuttujat ovat kuten malleissa 1 ja 2. Tilintarkastuksen oheispalkkioiden suuruus kertoo tilintarkastajilta ostetun konsultoinnin määrästä. Oheispalkkioiden voidaan olettaa kasvavan jos asiakkaan kompleksisuus lisääntyy. Tilinpäätöskäytäntöjen harmonisoinnin on todettu vaikuttavan tilintarkastuksen oheispalkkioihin enemmän kuin varsinaiisiin tilintarkastuspalkkioihin (Vieru & Schadevitz 2010). Asiakkaan koko ei suoraan vaikuta oheispalkkioihin, mutta oheispalkkiot ovat yleensä suurempia yrityksen koon kasvaessa.

Mallissa on huomioonotettu yleisimmät mahdollisesti tilintarkastuspalkkioiden määräytymiseen vaikuttavat tekijät. Asiakkaan koossa taas on suurtakin vaihtelua, sitä kontrolloimaan on asetettu muuttuja $\ln(SIZE)$, joka on yhtiön taseen loppusumma, josta on otettu luonnollinen logaritmi. Liikearvo $\ln(GW)$ kuvaa mallissa liikearvon määrää.

Toinen dummy-muuttuja on arvonalentuminen (IMP). Kun arvonalentumisia on tapahtunut, saa IMP -muuttuja arvon 1, muuten arvo on 0. Tällä selvitetään, selittääkö arvonalentuminen muita tekijöitä mallissa. Quick ratio -tunnusluku (QR) kertoo

yrittäjien maksuvalmiudesta. Pääoman tuottoaste (ROE) kertoo, että paljonko yritys on saanut tuottoa suhteessa sen oman pääomaan. Dummy-muuttuja PWC kertoo, onko yhtiö käyttänyt tilintarkastajana PricewaterhouseCoopers- yritystä vai ei. Kokonaispalkkioihin vaikuttavat pääasiassa tilintarkastustyön riskisyys, kun taas oheispalkkioissa riskiä oikeustoimiin ei juuri ole.

Heikkilä (2008: 195) esittää yleisesti käytetyt merkitsevyystasot. Hänen mukaansa testatun eron tai riippuvuuden sanotaan olevan tilastollisesti erittäin merkitsevä, jos $p \leq 0,001$, tilastollisesti merkitsevä, jos $0,001 < p \leq 0,01$ ja tilastollisesti melkein merkitsevä, jos $0,01 < p \leq 0,05$. Eron tai riippuvuuden sanotaan olevan tilastollisesti suuntaa antava, mikäli $0,01 < p \leq 0,05$. Tässä tutkimuksessa merkitsevyys-tason rajana käytetään 5 %:n tasoa, joka on yleisesti käytössä ja riittävä opinnäyte-töissä (Heikkilä 2008: 195).

Hypoteesi 1 saa tukea, jos mallissa 1 muuttujien $\ln(\text{GW})$ ja IMP parametrit b_1 ja b_2 ovat positiivisia ja tilastollisesti merkitseviä ($p < 0,05$). Koska liikearvon määrän ja arvonalentumisten odotetaan nostavan tilintarkastuspalkkioiden määrää, vaikuttaa tämä myös kokonaispalkkioihin luoden positiivisen yhteyden. Liikearvon määrä voi vaikuttaa myös oheispalkkioihin, mutta tätä ei välttämättä tapahdu. Taulukossa 3 on koottu yhteen hypoteesit ja muuttujien odotetut etumerkit tutkittaessa tilintarkastuspalkkioita, oheispalkkioita ja kokonaispalkkioita omissa malleissaan.

Hypoteesi 2 saa tukea, jos mallissa 2 muuttujien GW ja IMP parametrit b_1 ja b_2 ovat positiivisia ja tilastollisesti merkitseviä ($p < 0,05$). Liikearvon ja arvonalentumisten odotetaan nostavan tilintarkastuspalkkioiden määrää, koska tilintarkastajalla on enemmän työtä tilintarkastuksen teossa. Tämä ei välttämättä vaikuta oheispalkkioihin, jos konsultointia ei ole pyydetty, mutta kokonaispalkkiota tilintarkastuspalkkion suurentuminen nostaa.

Hypoteesi 3 saa tukea, jos mallin 3 muuttujien GW ja IMP parametrit b_1 ja b_2 ovat positiivisia ja tilastollisesti merkitseviä ($p < 0,05$). Näin tapahtuessa oheispalkkioiden nousu vaikuttaa suuresti myös kokonaispalkkioihin, mutta tilintarkastuspalkkiot voivat säilyä samana. Liikearvon määrällä odotetaan joka

tapauksessa olevan suurentava vaikutus tilintarkastuspalkkioihin, vaikka yhteyttä ei löytyisi varsinaisesti oheispalkkioihin tai varsinaisiin tilintarkastuspalkkioihin.

Taulukko 3. Hypoteesit ja muuttujien odotetut etumerkit

Hypoteesi	Muuttuja	FEEAC	FEECON	FEE
Liikearvon määrällä ja arvonalentumisella on positiivinen yhteys selitettävään muuttujaan	GW IMP	+	+	+

Selitettäviä muuttujia tutkimuksessa ovat varsinaiset tilintarkastuspalkkiot (FEEAC), oheispalkkiot (FEECON), ja näiden yhteissumma eli kokonaispalkkiot (FEE). Liikearvon määrän ja arvonalentumisten odotetaan nostavan joka tapauksessa palkkioiden määrää. Taulukko sisältää kolme hypoteesia, 1) Liikearvon määrä ja arvonalentumiset omaavat positiivisen yhteyden kokonaispalkkioihin, 2) Liikearvon määrä ja arvonalentumiset omaavat positiivisen yhteyden tilintarkastuspalkkioihin, 3) Liikearvon määrä ja arvonalentumiset omaavat positiivisen yhteyden oheispalkkioihin.

6 TUTKIMUSTULOKSET

6.1 Aineiston kuvaus

Luvussa esitellään aineiston vertailua yhtiöiden välillä, aikajänteenä käytetään koko tutkittavaa aikajaksoa 2005-2009. Tällä tavalla nähdään, millainen aineisto on kyseessä ja esiintyykö esimerkiksi paljon hajontaa, vai onko aineisto hyvinkin samankaltainen ja yhtenevä. Aineistossa on yhtiöitä usealta toimialalta ja sekä pienempiä että suurempia yhtiöitä, joten luultavasti näin ei kuitenkaan ole. Koska aineistoon haluttiin saada aukoton ja kattava otos suomalaisista pörssiyhtiöistä, valittiin analyysiin vain sellaiset yhtiöt, joilla on saatavissa aukottomasti kaikki muuttujien tiedot vuosilta 2005-2009. Ensimmäiseen analyysiin jäi yhtiöitä yhteensä 48, joilta on yhteensä aineistossa 240 havaintoa erilaisista muuttujista. Vertailukohtana suomalaisesta aineistosta tehdyistä tutkimuksista esimerkiksi Niemen (2005) tutkimuksessa otos koostui 81 yhtiöstä, ja Firthin (1997) norjalaisella aineistolla toteutettu tutkimus sisälsi kokonaisuudessaan 157 yhtiötä, joka käsitti 75 % silloisesta Oslon pörssin yhtiöistä. Vieru ja Schadevitz (2010) tutkivat IFRS-muutosten vaikutusta otoksella kaiken kaikkiaan 73 yhtiöstä. Tutkimuksessa käytetty otos ei siis ole kovinkaan suuri, mutta riittävä tutkimaan liikearvon ja arvonalentumisten yhteyttä tilintarkastajille maksettuihin palkkioihin.

Tarkoituksena on siis selvittää, selittääkö liikearvo ja sen arvonalentumiset tilintarkastajille maksettuja palkkioita, kun käytetään aineistona suomalaisia pörssiyhtiöitä. Lisäksi selvitettiin, miten liikearvo ja sen arvonalentumiset selittävät palkkioita. Isommilla yhtiöillä on oletettavasti enemmän liikearvoa enemmän kuin pienemmillä yhtiöillä. Suuri velkaisuus ja korkea liikearvon määrä voi joissain tapauksissa merkitä sitä, että liikearvoa käytetään tilinpäätöksen järjestelyyn korottamaan varallisuutta, jotta osakkeen hinta ei tippuisi vaan yhtiön tilanne näyttäisi paremmalta.

Taulukossa 4 esitetään kaikista muuttujista keskiarvo, keskihajonta, minimi, mediaani ja maksimi. Tutkimuksessa kiinnostus painottuu tilintarkastuspalkkioihin ja liikearvon määrästä ja arvonalentumisista kertoviin lukuihin. Osa taulukon 4 arvoista on ilmaistu transformoidussa muodossa taulukossa 5, jotta minimoitaisiin

yhtiökohtaisten muuttujien- kuten toimialan erilaisuuden ja yhtiöiden välisten kokoerojen, vaikutus. Taulukossa 4 kuvataan aineistoa transformoimattomilla luvuilla. Aineistoon sisältyvistä yhtiöistä kiinnostavimpia lukuja ovat yhtiön taseen loppusumma, tilintarkastuspalkkioiden suuruus, liikearvon määrä ja arvonalentumisten ilmeneminen.

Taulukko 4. Aineiston kuvaus transformoimattomasta aineistosta, n=240

Muuttuja	Keskiarvo	Keskihajonta	Mediaani	Minimi	Maksimi
FEE	1 092 960	1 474 304	428 259	36 338	8 600 000
FEECON	442 627	730 046	132 457	1 403	3 500 000
FEEAC	650 333	812 390	257 500	28 546	5 200 000
SUBS	40	35	32	2	194
SAAMVAR	385 396 046	606 672 789	97 937 000	4 188 000	2 701 000 000
ROE	0,072	0,321	0,132	-2,420	0,460
QR	0,968	0,570	0,820	0,233	3,415
PWC	0,400	0,491	0,000	0,000	1,000
SIZE	1 331 446 004	2 308 723 006	418 885 000	10 346 000	15 189 000 000
GW	163 398 667	311 286 912	40 287 500	10 000	1 514 000 000
LEV	0,886	1,162	0,577	0,002	10,086
IMP	0,150	0,358	0,000	0,000	1,000

Taulukossa esitetään aineiston muuttujien transformoimattomat arvot aikavälillä 2005-2009. Taulukossa 2 on esitetty muuttujien kuvaukset.

Taulukosta 4 nähdään, että tilintarkastuspalkkiot ovat keskimäärin suurempia kuin oheispalkkiot. Hajonta on myös suurempaa oheispalkkioilla kuin varsinaisilla tilintarkastuspalkkioilla. Joillakin yhtiöillä oheispalkkioiden määrä voi olla jopa yli kolme miljoonaa euroa, kun se pienimmillään on 1403 euroa. Tytäryhtiöiden määrän suhteen aineistossa on sekä yksinkertaisempia ja todella moniyhtiöisiä yrityksiä, tytäryhtiöiden maksimi on 194 kappaletta, kun taas minimi on 2. Koonkin suhteen hajontaa esiintyy aika paljon. Velkaisuus asteessa on myös jonkin verran vaihtelua, täydestä omavaraisuudesta jopa 10-kertaiseen velkaisuuteen kun verrataan yhtiön omaan pääomaan. Noin 40 % yhtiöistä on käyttänyt tilintarkastajana PricewaterhouseCoopersia.

Taulukko 5. Aineiston kuvaus, transformoidut muuttujat, $n=240$

Muuttuja	Keskiarvo	Keskihajonta	Mediaani	Minimi	Maksimi
ln(FEE)	13,145	1,252	12,967	10,501	15,967
ln(FEECON)	11,921	1,594	11,805	7,246	15,068
ln(FEEAC)	12,690	1,204	12,465	10,259	15,464
$\sqrt{\text{SUBS}}$	5,785	2,584	5,657	1,414	13,928
ln(SAAMVAR)	18,585	1,636	18,400	15,248	21,717
ROE	0,072	0,321	0,132	-2,420	0,460
QR	0,968	0,570	0,820	0,233	3,415
PWC	0,400	0,491	0,000	0,000	1,000
ln(SIZE)	19,837	1,661	19,853	16,152	23,444
ln(GW)	17,142	2,287	17,512	9,210	21,138
LEV	0,886	1,162	0,577	0,002	10,086
IMP	0,150	0,358	0,000	0,000	1,000

Muuttujien selitykset löytyvät taulukosta 2.

Kun verrataan taulukoita 4 ja 5 toisiinsa voidaan huomata, että transformoinnin avulla saatiin muuttujien tilastollisia ominaisuuksia sopimaan paremmin tilastollisiin testeihin. Transformoitujen muuttujien keskiarvot ovat huomattavasti lähempänä mediaania taulukossa 5 kuin taulukossa 4. Arvonalentuminen on dummy-muuttuja, ja taulukosta voi tulkita arvonalentumisia esiintyvän noin 15 %:lla aineiston yrityksistä, ja aineistossa on siis enemmän sellaisia yhtiöitä, joilla ei ole arvonalentumisia kuin sellaisia, joilla sitä on.

Aineistolle tehdään vielä korrelaatiotesti, jossa otetaan Pearson- korrelaatiokertoimen arvot kaikille selittäville muuttujille. Tämä tehdään sen vuoksi, että selvitetään multikollineaarisuuden esiintyminen selittävien muuttujien kesken. Jos selittävät muuttujat korreloivat toistensa kanssa suurestikin ($r > 0,9$), tämä voi vääristää regressioanalyysin tuloksia merkittävästi.

Taulukko 6. Selittävien muuttujien väliset korrelaatiot

	ln(GW)	ln(SAAMVAR)	LEV	ln(SIZE)	QR	PWC	IMP	√SUBS
ln(SAAMVAR)	0,674							
LEV	-0,110	-0,174						
ln(SIZE)	0,734	0,884	-0,170					
QR	-0,187	-0,190	-0,255	-0,157				
PWC	0,181	0,121	0,084	0,221	-0,011			
IMP	0,172	0,035	0,049	0,177	-0,073	0,062		
√SUBS	0,704	0,705	-0,159	0,715	-0,195	0,054	0,221	
ROE	0,200	0,318	-0,411	0,335	0,075	0,082	0,003	0,289

Taulukosta 6 huomataan korrelaatiokertoimien vaihtelevan. Huomattavan korrelaation omaavia ovat $\sqrt{\text{SUBS}}$ ja $\ln(\text{GW})$, kuten myös $\ln(\text{SIZE})$ ja $\ln(\text{SAAMVAR})$, sekä $\ln(\text{SIZE})$ ja $\ln(\text{GW})$ ja $\ln(\text{SAAMVAR})$ ja $\ln(\text{GW})$. On luonnollista, että yhtiön koko SIZE korreloi saamisten ja varaston sekä liikearvon kanssa. Suuremmilla yhtiöillä on yleensä korkeammat rahamääräiset arvot eri muuttujilla kuin pienemmillä yhtiöillä. Myös pääoman tuotto prosentti ROE korreloi kohtalaisesti koon kanssa. Yhtiön koko, saamiset ja varasto sekä tytäryhtiöiden määrä ja liikearvokin mittaavat osaksi samoja asioita, ja kaikkiin vaikuttaa yhtiön koko ja sen tekemät yritysostot. Selittävien muuttujien välistä korrelaatiota ei kuitenkaan katsota niin voimakkaaksi, että se olennaisesti vaikuttaisi regressioanalyysin tuloksiin.

Huomattava korrelaatio on myös tytäryhtiöiden määrällä ja liikearvolla, mikä on selitettävissä sillä, että juuri yritysostot voivat kasvattaa tytäryhtiöiden määrää, jolloin kompleksisemmilla yhtiöillä myös liikearvoa on luultavasti enemmän kuin yksinkertaisemman rakenteen omaavilla. Liikearvon sekä saamisten ja varaston välillä on myös huomattava korrelaatio, liikearvoa omaavilla yhtiöillä on siis enemmän rahamääräistä varastoa ja saamisia. Jos ajatellaan, että isommilla yhtiöillä on enemmän liikearvoa, niin tämä selittää myös sen, miksi isommilla yhtiöillä on enemmän varastoa ja saamisia. On luonnollista, että saamiset ja varasto kasvavat yrityksen koon myötä. Esimerkiksi yhtiössä, jossa on useita tytäryhtiöitä, kaikilla yhtiöillä voi olla eriliset varastot ja myös saamiset. Kun yhtiöitä on useita, lisääntyy varastojen ja saamisten määrä.

6.2 Regressioanalyysin tulokset

Ensimmäisellä regressiokierroksella saadaan sekä kokonaispalkkioille, varsinaisille palkkioille että oheispalkkioille merkittäviä selittäjiä, ja myöskin hieman eriäviä tuloksia selittäjien suhteen verrattuna eri palkkioiden kesken. Tulokset on esitetty taulukoissa 7, 8 ja 9. Merkittävin huomio tarkasteltaessa kokonaiskuvaa eri palkkioiden välillä on se, että sekä varsinaisia ja kokonaispalkkioita selittävät ($p < 0,05$) samat muuttujat, mutta kokonaispalkkioita selittää myös ROE-tunnusluku eli pääoman tuotto prosentti, joka kertoo yrityksen kannattavuudesta. ROE:n merkitsevyys on luokkaa 0,037 eli merkitsevä, ja ROE vaikuttaa kokonaispalkkioita vähentävästi. ROE ei vaikuta analyysin mukaan varsinaisiin tilintarkastuspalkkioihin eikä oheispalkkioihin, vain kokonaispalkkioihin.

Toinen huomattava erilaisuus liittyy oheispalkkioihin, oheispalkkioita ei selitä regression mukaan muuttuja $\ln(\text{SAAMVAR})$, jossa on siis laskettu yhteen yrityksen saamiset ja varaston määrä. $\ln(\text{SAAMVAR})$ ei nosta oheispalkkioiden määrää. Analyysissa kuitenkin ilmenee että muuttuja on varsinaisten ja kokonaispalkkioiden kannalta merkitsevä. Tämä tulos on looginen, varsinaisessa tilintarkastuksessa tutkitaan yhtiön saamiset ja varaston arvot, ja niiden suuruus ei varsinaisesti vaikuta oheispalkkioihin, joita voi syntyä asiakasyritykselle tilintarkastajan konsultoinnista. Tulokset on nähtävissä taulukosta 8.

Analyysin mukaan liikearvon määrä toimii merkitsevänä selittäjänä kaikille kolmelle tutkitulle palkkiotyypille, oheispalkkioilla merkitsevyys on $p = 0.004$, varsinaisilla palkkioilla $p = 0.0016$ ja kokonaispalkkioilla $p = 0.00004$. Vähiten merkitsevyyttä on siis oheispalkkioilla, ja suurinta kokonaispalkkioilla. Arvon alentumisten ilmentymisellä ei taas ole analyysin mukaan palkkioita selittävää vaikutusta, toisin kuin oli odotettu hypoteeseja asetettaessa. Tämä on toisaalta ymmärrettävää, jos arvon alentumisia on kerran aineistossa kovin vähän, eivät ne voi olla kovinkaan selittävä tekijä tilintarkastuspalkkioiden määrittelyssä, kun katsellaan tilannetta pitkällä aikajänteellä. Arvon alentumisia on alkanut ilmenemään suurenevista määrin vasta vuosina 2008 ja 2009. Useita tytäryhtiöitä omaavissa yrityksissä, joissa on tehty viime aikoina yrityskauppoja, liikearvon alaskirjauksia ei tule helposti huononakaan taloudellisena aikana (kts. 4.3.1.). Lisäksi yhtiöillä, joilla on puskuria

taseessaan, huonon taloudellisen ajan vaikutukset näkyvät alaskirjauksina luultavasti vasta parin vuoden jälkeen, jos yrityskauppoja ei ole tehty tuona aikana tilanteesta johtuen. Tutkimuksen aikajänne 2005-2009 asettuu juuri maailmanlaajuiseksi levinneestä talouskriisistä vuoden-kahden vuoden päähän, joten alaskirjauksia voi olla odotettavissa lähivuosina.

Taulukko 7. Regressioanalyysin tulokset kokonaispalkkioille

Muuttuja	Oletettu kertoimen etumerkki	Kerroin	p-arvo
Vakio	+	2,3625	0,0000
ln(GW)	+	0,0861	0,0000
ln(SAAMVAR)	+	0,0997	0,0182
LEV	+	0,0109	0,7085
ln(SIZE)	+	0,3152	0,0000
QR	-	0,1892	0,0008
PWC	+	0,0191	0,7631
IMP	+	0,0636	0,4737
$\sqrt{\text{SUBS}}$	+	0,1741	0,0000
ROE	-	-0,2229	0,0365
Selitysaste		0,8738	
Korjattu selitysaste		0,8689	
F-arvo		176,99	0,0000
Havaintojen lukumäärä		240	

Taulukosta 7 nähdään regressioanalyysin tulokset kokonaispalkkioille. Huomionarvoista on, että yrityksen maksuvalmiuden tunnusluvulla (QR) voisi odottaa olevan negatiivinen etumerkki tarkasteltaessa kokonaispalkkioita, sen sijaan luvun etumerkki onkin positiivinen. Yrityksen maksuvalmiudella oletettiin olevan yhteys tilintarkastuspalkkioihin, koska vakavaramman yrityksen toiminta ei aiheuta tilintarkastajalle niin suurta riskiä kuin sellainen yritys, jolla on esimerkiksi maksuhäiriöitä ja velkaisuutta enemmän. Quick ratio-tunnusluku on merkittävä selittäjä kokonaispalkkioille. Tämä voi johtua siitä, että maksuvalmiit yritykset ovat yleensä suurempia ja jo kauemmin olleet toiminnassa, ja tämä indikoi myös suurempia tilintarkastuspalkkioita yrityksen koon kasvaessa.

Kokonaispalkkioiden kannalta merkittävimpiä selittäviä muuttujia ovat liikearvon määrä $\ln(\text{GW})$, yhtiön koko $\ln(\text{SIZE})$, yhtiön saamisten ja varaston määrä $\ln(\text{SAAMVAR})$, quick ratio joka mittaa yrityksen maksukykyä, kompleksisuutta mittaava muuttuja $\sqrt{\text{SUBS}}$ sekä ROE, joka kertoo pääoman tuottoasteen. Eimerkitseviä muuttujia ovat siis velkaisuus LEV, PWC- dummy-muuttuja, sekä arvonalentumiset IMP. Yleisesti ottaen tilintarkastuspalkkiotutkimuksissa on saatu tuloksia, joiden mukaan yhtiön koko ja kompleksisuus ovat merkitseviä maksettujen palkkioiden kannalta. Hieman yllättävää ehkä on, että velkaisuus ja arvonalentumisten ilmeneminen eivät näytä selittävän kokonaispalkkioita ollenkaan. Ehkä arvonalentumisten kirjaamiskäytäntöjen problematiikka ei ole tuottanut vielä paljon työtä suomalaisten pörssiyhtiöiden laskennasta vastaaville tai niitä varten ei ole pyydetty vielä merkitsevää määrää konsultointia tilintarkastajilta.

Taulukko 8. Regressioanalyysin tulokset tilintarkastuspalkkioille

Muuttuja	Oletettu kertoimen etumerkki	Kerroin	p-arvo
Vakio	+	3,0159	0,0000
$\ln(\text{GW})$	+	0,0705	0,0016
$\ln(\text{SAAMVAR})$	+	0,1236	0,0064
LEV	+	0,0252	0,4204
$\ln(\text{SIZE})$	+	0,2492	0,0000
QR	-	0,1391	0,0203
PWC	+	0,0242	0,7225
IMP	+	0,0065	0,9456
$\sqrt{\text{SUBS}}$	+	0,1837	0,0000
ROE	-	-0,0828	0,4668
Selitysaste		0,8431	
Korjattu selityskerroin		0,8370	
F-arvo		137,37	0,0000
Havaintojen lukumäärä		240	

Taulukosta 8 havaitaan regressioanalyysin tulokset tilintarkastuspalkkioille. Tuloksissa tilintarkastuspalkkioille oli odotettua, että liikearvo, yhtiön koko, maksuvalmius ja kompleksisuus ovat merkittäviä selittäjiä aikaisempien tutkimusten perusteella. Arvonalentumiset eivät näytä selittävän tilintarkastuspalkkioita, ja olikin odotettu, että ne vaikuttaisivat enemmän oheispalkkioihin kuin

tilintarkastuspalkkioihin. Lisäksi on huomionarvoista myös se, että muuttujan QR kulmakertoimen etumerkki on positiivinen, kun sen oletettiin olevan negatiivinen. Tämän lisäksi muuttuja toimii merkittävänä selittäjänä tilintarkastuspalkkioille. Yrityksen hyvä maksuvalmius voi vähentää asiakkaaseen kohdistuvaa tilintarkastusriskiä, ja näin ollen vaikuttaa tilintarkastuspalkkioiden riskipreemioon kokonaispalkkiota vähentävästi. Huono maksuvalmius taas voi näin ollen aiheuttaa asiakkaan tilintarkastuspalkkioiden kasvua riskipreemion suuretessa. Aiemmissa tutkimuksissa on todettu, että tilintarkastusriski vaikuttaa tilintarkastuspalkkioihin.

Koska liikearvon määrää yhtiöissä on tutkittu vuosilla 2005-2009 suomalaisissa yhtiöissä heti IFRS -muutoksen jälkeen, oli odotettavaa että liikearvo vaikuttaa merkittävästi tilintarkastuspalkkioihin. Tämän lisäksi myös kompleksisuuden merkittävyys osoittaa tilintarkastuspalkkioiden lisääntyvän sitä mukaa, mitä enemmän yhtiöillä on ulkomaisia tytäryhtiöitä. Saamisten ja varaston suuri määrä aiheuttaa tilintarkastajille myös luultavasti lisätyötä tilintarkastuksen yhteydessä.

Taulukko 9. Regressioanalyysin tulokset oheispalkkioille

Muuttuja	Oletettu kertoimen etumerkki	Kerroin	p-arvo
Vakio	+	-0,4124	0,6818
ln(GW)	+	0,1237	0,0037
ln(SAAMVAR)	+	-0,0176	0,8376
LEV	+	-0,0351	0,5550
ln(SIZE)	+	0,4714	0,0000
QR	-	0,3030	0,0081
PWC	+	-0,1109	0,3929
IMP	+	0,1121	0,5367
√SUBS	+	0,1662	0,0000
ROE	-	-0,1320	0,5425
Selitysaste		0,6754	
Korjattu selityskerroin		0,6627	
F-arvo		53,17	0,0000
Havaintojen lukumäärä		240	

Taulukossa 9 on esitetty regressioanalyysin tulokset oheispalkkioille. Toisin kuin tilintarkastuspalkkioilla ja kokonaispalkkioilla, oheispalkkioille ei regressioanalyysin

mukaan muuttuja $\ln(\text{SAAMVAR})$ ole merkittävä selittäjä. Kokonaispalkkioilla muuttuja ROE on merkitsevä, kun taas oheispalkkioilla näin ei ole. Tämä on kyllä selitettävissä, sillä maksuvalmius voi vaikuttaa asiakaskohtaiseen riskipreemioon, joka taas ei vaikuta mainittavasti tilintarkastuksen oheispalkkioihin, kuten aikaisemmissa tutkimuksissa on todettu. Merkitseviä muuttujia taas ovat liikearvo $\ln(\text{GW})$, yhtiön koko $\ln(\text{SIZE})$ sekä kompleksisuus, jota mitattiin tytäryhtiöiden määrällä $\sqrt{\text{SUBS}}$. Liikearvon problemaattisuus on selvästi ollut pinnalla vuosina 2005-2009, koska se toimii oheispalkkioillekin selittävänä muuttujana.

6.3 Herkkyysanalyysi

Herkkyysanalyysin tarkoituksena on selvittää äärihavaintojen mahdollinen vaikutus regressioanalyysin tuloksiin. Äärihavaintoina poistetaan kolme kertaa keskihajonnan verran keskiarvosta poikkeavat havainnot. Tämä menetelmä on tarpeen siksi, jotta saataisiin mahdolliset paljon muista poikkeavat arvot otettua pois tutkittavasta joukosta, koska ne voivat vaikuttaa muuttujien jakaumaominaisuuksiin ja täten myös analyysin tuloksiin. Lopuksi uuden regressioanalyysin tuloksia vielä verrataan aikaisemmin tehdyn regressioanalyysin tuloksiin, ja tehdään analyysien pohjalta johtopäätökset luvussa 7.

Kun suoritettiin laskenta karsintaperusteiden avulla, saatiin tulokseksi seuraavat muuttujat, joilla on aineistossa poikkeavia mahdollisia vääristäviä havaintoja: $\sqrt{\text{SUBS}}$, LEV, $\ln(\text{GW})$, ROE ja QR. Näillä kaikilla oli korkeahkoja korrelaatioarvoja varsinkin yhtiön koon $\ln(\text{SIZE})$ kanssa. Lopullista regressioanalyysia varten aineistosta poistettiin kuusi yhtiötä, joilla kaikilla oli useampi poikkeava havainto tiedoissaan. Lopullisessa regressioanalyysissa on siis mukana 42 yhtiötä, joista on vuosilta 2005-2009 yhteensä 210 havaintoa. Alkuperäisestä tutkimuksen aineistosta on siis tässä toisessa vaiheessa mukana 87,5 % havainnoista. Taulukossa 10 on esitetty tulokset regressioanalyysista kokonaispalkkioille äärihavaintojen poiston jälkeen.

Taulukko 10. Regressioanalyysin tulokset kokonaispalkkioille äärihavaintojen poiston jälkeen

Muuttuja	Oletettu kertoimen etumerkki	Kerroin	p-arvo
Vakio	+	2,3446	0,0000
ln(GW)	+	0,0890	0,0002
ln(SAAMVAR)	+	0,1228	0,0045
LEV	+	-0,0657	0,2024
ln(SIZE)	+	0,2889	0,0000
QR	-	0,2130	0,0151
PWC	+	0,0276	0,6846
IMP	+	0,0447	0,6361
$\sqrt{\text{SUBS}}$	+	0,1977	0,0000
ROE	-	-0,5528	0,0060
Selitysaste		0,8710	
Korjattu selitysaste		0,8652	
F-arvo		150,00	0,0000
Havaintojen lukumäärä		210	

Taulukossa 10 on havaittavissa, että kokonaispalkkioita ln(FEE) selittävät muuttujat ln(GW), ln(SAAMVAR), ln(SIZE), QR, $\sqrt{\text{SUBS}}$ ja ROE ($p < 0,05$). Selitysasteet eivät juuri muuttuneet. Huomattavaa on, että muuttujan LEV -kerroin on negatiivinen, vaikka kertoimen odotettiin olevan positiivinen. Tulosten mukaan liikearvo selitti kokonaispalkkioita, mutta arvonalentumiset eivät selitä, sen p -arvo ei ole tilastollisesti merkitsevä. Tulos eroaa asetetuista hypoteeseista siten, että arvonalentumisten oletettiin selittävän kokonaispalkkioita, mutta ne eivät olekaan merkitsevä selittäjä. ROE- tunnusluvun merkitsevyys lisääntyi tässä analyysissä tuntuvasti, vaikka se olikin jo aikaisemmalla kerralla merkitsevä tunnusluku kokonaispalkkioita selitettäessä. Taulukosta 11 nähdään regressioanalyysin tulokset tilintarkastuspalkkioille äärihavaintojen poiston jälkeen.

Taulukko 11. Regressioanalyysin tulokset tilintarkastuspalkkioille äärihavaintojen poiston jälkeen

Muuttuja	Oletettu kertoimen etumerkki	Kerroin	p-arvo
Vakio	+	3,1171	0,0000
ln(GW)	+	0,0722	0,0052
ln(SAAMVAR)	+	0,1485	0,0018
LEV	+	-0,0319	0,5720
ln(SIZE)	+	0,2112	0,0000
QR	-	0,2118	0,0275
PWC	+	0,0513	0,4918
IMP	+	-0,0167	0,8718
$\sqrt{\text{SUBS}}$	+	0,2183	0,0000
ROE	-	-0,5574	0,0114
Selitysaste		0,8318	
Korjattu selitysaste		0,8243	
F-arvo		109,92	0,0000
Havaintojen lukumäärä		210	

Taulukosta 11 nähdään, että tulosten mukaan tilintarkastuspalkkioita selittää mallista muuttujat ln(GW), ln(SAAMVAR), ln(SIZE), QR, $\sqrt{\text{SUBS}}$ ja ROE. Selittäväksi muuttujaksi saatiin myös ROE, ensimmäisen analyysin tuloksista poiketen. Selitysaste pieneni myös hieman, samoin kuin F-arvo. Arvonalentumiset eivät edelleenkaan selitä tilintarkastuspalkkioita. Tulos on hypoteesin mukainen liikearvon osalta, jolla on positiivinen yhteys tilintarkastuspalkkioihin. Arvonalentumisten odotettiin selittävän tilintarkastuspalkkioita, tämä poikkeaa hypoteesista.

Taulukossa 12 on esitelty regressioanalyysin 2 tulokset oheispalkkioille äärihavaintojen poiston jälkeen. Analyysissä paljastuu merkitseviksi muuttujiksi ln(GW), LEV, ln(SIZE) ja $\sqrt{\text{SUBS}}$, nämä eriävät osittain aikaisemman regression tuloksista. Aiemmin merkitsevät muuttujat olivat melkein samat, mutta QR oli merkitsevä muuttuja, kun LEV taas ei ollut merkitsevä muuttuja. Nyt siis yrityksen maksuvalmiuden QR tilalle selittäjänä on tullut yrityksen velkaisuusaste LEV. Arvonalentumiset IMP ei toimi korjatun aineiston jälkeenkaan selittäjänä oheispalkkioille. Mielenkiintoista taas näkyy muuttujien kertoimien etumerkeistä, ln(SAAMVAR) ja LEV ovat vaihtuneet negatiivisiksi, kuten myös PWC.

Taulukko 12. Regressioanalyysin tulokset oheispalkkioille äärihavaintojen poiston jälkeen

Muuttuja	Oletettu kertoimen etumerkki	Kerroin	p-arvo
Vakio	+	-0,5983	0,5851
ln(GW)	+	0,1287	0,0078
ln(SAAMVAR)	+	-0,0169	0,8483
LEV	+	-0,2320	0,0295
ln(SIZE)	+	0,4921	0,0000
QR	-	0,1332	0,4575
PWC	+	-0,1635	0,2435
IMP	+	0,1110	0,5679
√SUBS	+	0,1548	0,0008
ROE	-	0,2087	0,6107
Selitysaste		0,6698	
Korjattu selitysaste		0,6549	
F-arvo		45,08	0,0000
Havaintojen lukumäärä		210	

Selitysaste on oheispalkkioilla huomattavasti pienempi kuin kokonaispalkkioilla ja varsinaisilla tilintarkastuspalkkioilla, samoin F-arvon suuruus. F:n tarkkuus on kuitenkin kaikilla kolmella mallilla hyvin merkitsevä ($p < 0,00001$), mikä puhuu mallien hyvyyden puolesta käytetylle aineistolle.

7 JOHTOPÄÄTÖKSET

Liikearvon määrän kirjanpidollinen käsittely yhtiöiden taseissa on herättänyt kritiikkiä viime vuosina. Yritysosot kasvattavat taseen liikearvoa ja IFRS - standardien käyttöönoton myötä uudet kirjauskäytännöt edesauttavat liikearvon pysymistä korkealla, mutta myös yritystoiminnan muutokset eri yhtiöillä. Tilintarkastajat kokevat liikearvon määrän olevan merkittävän tekijän yhtiön taseessa. Liikearvo muodostuu yritysosojen seurauksena, kun yhtiöstä maksettava summa ylittää ostettavan yhtiön kirjanpitoarvon. IFRS- standardien aiheuttamat uudistukset varojen arvostamiseen ja liikearvon arvonalentumiseen liittyen saattavat aiheuttaa lisätyötä tilintarkastajille. On ihmetelty, miksi liikearvon alaskirjauksia ei näytä tulevan vasta koetusta maailmanlaajuiseksi levinneestä talouskriisistä huolimatta.

Tutkielmassa selvitettiin liikearvon määrän ja arvonalentumisten yhteyttä tilintarkastajille maksettuihin palkkioihin suomalaisissa pörssiyhtiöissä. Tällaisilla yhtiöillä on aiemmissa tutkimuksissa todettu tilintarkastuspalkkioihin ja oheispalkkioihin vaikuttavan lähes samat tekijät. Aineisto käsittää 240 havaintoa suomalaisista pörssiyhtiöistä, joilla on liikearvoa taseessa. Aineisto on aukoton otos vuosilta 2005-2009, ja käsittää yhteensä 48 yhtiötä, joista oli saatavilla aukottomat tiedot. Hypoteeseiksi asetettiin, että liikearvon määrä ja arvonalentumiset omaavat positiivisen yhteyden sekä kokonaispalkkioihin, oheispalkkioihin että varsinaisiin tilintarkastuspalkkioihin. Aikaisemmissa tutkimuksissa käytettyjen kontrollimuuttujien lisäksi mallissa oli mukana liikearvon määrää ja sen alaskirjausta kuvaavat muuttujat.

Regressioanalyysin tuloksena havaittiin merkittävä yhteys liikearvon määrän ja kaikkien kolmen tilintarkastajille maksettavien palkkiotyyppien välillä, mutta liikearvon alaskirjauksella ei näyttänyt olevan yhteyttä palkkioihin. Palkkiotyyppien välillä löydettiin pääasiassa vaikuttavan samat tekijät, mutta eroakin löytyi. Herkkyysanalyysin yhteydessä havaittiin, että oheispalkkioilla on muista palkkiotyypeistä eroavana selittäjänä yrityksen velkaisuus. Tulokset sopivat yhteen aiemmin tehtyjen tutkimusten kanssa, paitsi että liikearvo todettiin nyt merkittäväksi tekijäksi tilintarkastajille maksettuja palkkioita määritettäessä.

Tutkimuksen rajoituksena voidaan nähdä suhteellisen pieni otoskoko, sekä muuttujien välisten korrelaatioiden määrittämisen yhteydessä todettu korkeahko yhtiön koon ja saamisten ja varaston välinen korrelaatio. Tämä on kuitenkin luonnollista, eikä luultavasti aiheuta vääristymää tutkimukseen. Tutkimuksen aineisto on suomalaisista pörssiyhtiöistä, ja sisältää kaikenlaisia yhtiöistä monilta eri toimialoilta.

Tutkimuksessa todetulla liikearvon yhteydellä kaikkiin kolmeen tilintarkastajille maksettuihin palkkiotyyppeihin on merkitystä myös muille tilintarkastuspalkkioista tehtäville tutkimuksille. Liikearvon merkitys suomalaisella aineistolla pitäisi ottaa huomioon muissakin tilintarkastuspalkkioita koskevissa tutkimuksissa ainakin alkaen vuodesta 2005, jolloin tuli voimaan IFRS –standardien vaatimat muutokset varojen arvostamisesta yrityskaupan teon jälkeen tilinpäätöksessä. Liikearvo tulisi ottaa huomioon tilintarkastuspalkkioita määrittävissä malleissa, koska liikearvo on vahvasti merkitsevä tekijä määritettäessä tilintarkastuspalkkioita Suomessa.

Tutkimus asettaa hyvät lähtökohdat laajemmille ja seikkaperäisemmille tutkimuksille liikearvon ja arvonalentumisten vaikutuksesta tilintarkastajalle maksettuihin palkkioihin. Tulevaisuuden tutkimuksissa voitaisiin käyttää laajempaa aineistoa ja tilintarkastuksen riskiin vaikuttaviin muuttujiin voitaisiin sijoittaa riskin vaikutus tutkimuksen mallia määritettäessä. Liikearvon ja arvonalentumisten merkitystä tilintarkastuspalkkioiden tutkimisessa voitaisiin eritellä tarkemmin, ja porautua syvemmälle niiden vaikutusmekanismeihin.

LÄHTEET

Valtiovarainministeriö (2007). Avoimusedirektiivi Suomessa käytäntöön. Luettu 6.2.2012 Valtiovarainministeriön Internet-sivuilla osoitteessa www.vm.fi : http://www.vm.fi/vm/fi/03_tiedotteet_ja_puheet/01_tiedotteet/20070208Avoimu/nahme.jsp

Bell TB Landsman WR & Shackelford TA (2001) Auditors' Perceived Business Risk and Audit Fees: Analysis and Evidence. *Journal of Accounting Research* 39(1): 35-43.

Chan P Ezzamel M & Gwilliam D (1993) Determinants of audit fees for quoted UK companies. *Journal of Business Finance and Accounting* 20(6), 765-786.

Cobbin PE (2002) International Dimensions of the audit fee determinants literature. *International Journal of Auditing*, 6(1): 53-77.

Danos P & JW Eichenseher (1982) Audit Industry Dynamics: Factors Affecting Changes in Client-Industry Shares. *Journal of Accounting Research* (2): 604-16.

Davis LR Ricchiute DN Trompeter G (1992) Audit Effort, Audit Fees and the Provision of Nonaudit Services to Audit Clients. *The Accounting Review* 68(1): 135-150.

Eichenseher JW & Danos P (1981) The Analysis of Industry-Specific Auditor Concentration: Towards an Explanatory Model. *The Accounting Review* 57: 479-492.

Finanssivalvonta (2011): IFRS-sääntely. Luettu 31.1.2012 osoitteessa: <http://www.fin-fsa.fi/fi/Listayhtiolle/IFRS/Saantely/Pages/Default.aspx>

Firth M (1997) The provision of non-audit services and the pricing of audit fees. *Journal of Business Finance & Accounting*, 24(3) & (4): 511-525.

Haaramo V & Rätty P (2009) Kansainvälinen tilinpäätöskäytäntö - IFRS-raportointi. SanomaPro. 3. uud. painos.

Hay D Wong N & Knechel WR (2003) Audit fees: A meta-analysis of the effect of supply and demand attributes. Working paper, University of Auckland.

HE 194/2006 Hallituksen esitys Eduskunnalle tilintarkastuslaiksi ja siihen liittyväksi lainsäädännöksi.

HE 295/1993 Hallituksen esitys Eduskunnalle tilintarkastuslaiksi ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi.

Heikkilä T (2008) Tilastollinen tutkimus. Helsinki, Edita.

Hirsijärvi S Remes P Sajavaara (1997) Tutki ja kirjoita. Kirjayhtymä.

Horsmanheimo P Steiner M-L (2002) Tilintarkastus: asiakkaan opas. WSOY Lakitieto.

Horsmanheimo P (2005) Julkisuusmylly ja tilintarkastajan salassapitovelvollisuus. Tilintarkastus 49(5): 16-26.

Huikka J & Silvola H (2012) Miksi arvonalentumiskirjauksia ei tule? Tilintarkastus 56(1): 10-13.

IASB (2006) International Financial Reporting Standards (IFRSs). London, IASCF Publications Department.

Kallunki J-P (2000) Tilinpäätösinformaation käyttö yrityksen arvonmäärityksessä. Liiketaloudellinen aikakauskirja 49(4): 582-588.

Kallunki & Niemelä (2004) Uusi yrityksen arvonmääritys. Helsinki 2004, Talentum.

Katz J & Niemi L (2009) TILA Hyvän tilintarkastustavan tulkitsijana. *Tilintarkastus* 53(3): 46-49.

KHT- yhdistys – Föreningen CGR ry (2010) IFRS –standardit 2010. Porvoo, WS Bookwell Oy.

KHT-yhdistys - Föreningen CGR ry (2002) *Tilintarkastus*. Jyväskylä, KHT-Media.

KHT-yhdistys - Föreningen CGR ry (2008a) *Tilintarkastusalan kertomukset ja lausunnot 2008*. Helsinki, KHT-Media.

KHT-yhdistys - Föreningen CGR ry (2008b) *Tilintarkastusalan standardit ja suositukset 2008*. Helsinki, KHT-Media.

KHT- yhdistys – Föreningen CGR ry (2009) *Tilintarkastusalan standardit ja suositukset 2009*. Porvoo, WS Bookwell Oy.

Koponen P (2008) *Tilintarkastajan rikosoikeudellinen vastuu*. *Tilintarkastus* 52(4): 18-21.

Leppiniemi J & Walden R (2009) *Tilinpäätös- ja verosuunnittelu*. Helsinki, WsoyPro.

Leppiniemi J (2005) *IFRS- raportoinnin vaikutuksia*. *Tilisanomat* 26(5): 35-37.

Lyon JD & Maher MW (2004) *The Importance of Business Risk in Setting Audit Fees: Evidence from Cases of Client Misconduct*. *Journal of Accounting Research* 43(1): 133-151.

Metsämuuronen J (2008) *Monimuuttujamenetelmien perusteet*. Helsinki, International Methelp Ky.

Nevalainen R (2010) *Miten liikearvon arvonalentumista tulisi testata?* *Tilintarkastus* 54(6): 12-15.

Niemi L (2005) Audit Effort and Fees under Concentrated Client Ownership: Evidence from Four International Audit Firms. *The International Journal of Accounting* 40: 303-323.

Pakkanen K (2006) Anna laadun näkyä! *Tilintarkastus* 50(1): 29-31.

Palmrose Z-V (1986) Audit Fees and Auditor Size: Further Evidence. *Journal of Accounting Research* 24(1): 97-110.

Palmrose Z-V (1989) The Relation of Audit Contract Type to Audit Fees and Hours. *The Accounting Review* 64(3): 488-499.

PricewaterhouseCoopers (2004): IFRS 3- Uusi kansainvälinen tilinpäätösstandardi koskien yritysten yhteenliittymiä. Luettu 4.3.2009: http://www.pwc.com/fi_FI/fi/ifrs-julkaisut/tiedostot/pwc_ifrs.pdf

Porter B (1993) An empirical study of the audit expectation-performance gap. *Accounting and Business Research* 93(24): 49-68.

Riistama V (2007) Tiesitkö tämän tilintarkastuksesta? Osa VIII: Tilintarkastaja neuvonantajana ja konsulttina. *Tilintarkastus* 51(6): 41-45.

Riistama V (2000) *Tilintarkastus: Perusteet*. Helsinki, WSOY.

Räty P & Virkkunen V (2004). *Kansainvälinen tilinpäätöskäytäntö -IFRS raportointi*. WSOY, Porvoo.

Saarikivi M-L (2000) *Osakeyhtiön tilintarkastajan riippumattomuus*. Helsinki: Werner Söderström Lakitieto.

Salmi T & Järvenpää M (2000) Laskentatoimen case-tutkimus ja nomoteettinen tutkimusajattelu sulassa sovussa. *Liiketaloudellinen aikakausikirja* 49(2): 263-275.

Scott WR (2008) *Financial Accounting Theory*. Fifth Edition. Toronto, Prentice Hall.

Simon DT (1995) The market for audit services in South Africa. *International Journal of Accounting* (30): 356-365.

Simon DT & Taylor MH (2002) A survey of audit pricing in Ireland. *International Journal of Auditing* (6): 3-12.

Simunic DA (1980) The Pricing of Audit Services: Theory and Evidence. *Journal of Accounting Research* 18: 161-190.

Simunic DA & Stein MT (1995) The auditing marketplace. *CA Magazine* 128(1): 53-58.

Simunic DA & Stein MT (1996) Impact of litigation risk on audit pricing: A review of the economics and the Evidence. *Auditing: A Journal of Practice and Theory* 15: 119-134.

Thomson Reuters (2010) *Worldscope Database -Data Definitions Guide*. Thomson Reuters.

Tomperi S (2009) *Tilintarkastus: Normeista käytäntöön*. Helsinki, Edita.

Troberg P & Viitanen J (1999) *The Audit Expectation Gap in Finland in an International Perspective*. Swedish School of Economics and Business Administration. Universitetstryckeriet Helsingfors.

Troberg P (2005) IFRS- standardien merkityksellisyys ja epämääräisyys- aineettomat hyödykkeet ja arvonalennukset. *Tilintarkastus* 49(4): 32-36.

Vieru M & Schadevitz H (2010) *Impact of IFRS Transition on Audit and Non-Audit Fees: Evidence from Small and Medium-Sized Listed Companies in Finland*. *Liiketaloudellinen aikakausikirja* 10(1): 11-41.

Virtanen A (2002a) Laskentatoimi ja moraali. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. Väitöskirja.

Virtanen A (2002b) Tilintarkastajan moraalinen vastuu. Tilintarkastus 46(2): 51–53.

Walker KB & Johnson EN (1996) A review and synthesis of research on supplier concentration, quality and fee structure in non-U.S. markets for auditor services. The International Journal of Accounting 31(1): 1-18.

Yritystutkimusneuvottelukunta ry. (2006) IFRS- tilinpäätöksen keskeiset periaatteet.

